

Brukarmedverkan på allmänna platser
Vilka deltar och vem påverkas?

Johan Folkesson
Landskapsarkitektprogrammet – 2009

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

15 hp

Brukarmedverkan på allmänna platser – Vilka deltar och vem påverkas?

User participation in public places – Who participates and who is affected?

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet
Självständigt arbete vid Fakulteten för landskapsplanering,
trädgårds- och jordbruksvetenskap

Examensarbete inom landskapsarkitekturprogrammet
Huvudområde: Landskapsplanering

Skriva om landskap – EX0379
Grund C – 15 hp

Författare: Johan Folkesson
Handledare: Marie Larsson
Examinator: Tim Delshammar

Nyckelord: allmän plats, brukare, brukardeltagande, brukarinflytande, brukarmedverkan, hej stadsdel, medborgardeltagande, medborgarinflytande, metoder, offentlig miljö, stadsplanering, informationsteknologi

Alnarp
Maj, 2009

Omslagsillustration: Johan Folkesson

Sammandrag

Brukarmedverkan omfattas av flera begrepp som till synes verkar betyda samma sak. Uppsatsens syfte är att analysera dessa begrepp men även att undersöka hur brukarmedverkan på allmänna platser fungerar.

Genom studier av litteratur som sammanfattat tidigare projekt presenterar jag de metoder som tidigare använts inom brukarmedverkan. För att redogöra för hur brukarmedverkan fungerar idag har jag gjort en fallstudie på ett projekt där jag sammanfattar de metoder som använts.

Brukarmedverkan är en form av lokal direktdemokrati som efter andra världskriget växte fram i en representativ demokrati. Denna oxymoron genererar uppenbara organisationsproblem där planeraren har en viktig roll att spela som objektiv deltagare.

Generellt sett kan brukarmedverkan delas in i resurskrävande och resurseffektiva metoder. Hittills har de resurskrävande metoderna resulterat i att brukarna fått inflytande i processen medan de resurseffektiva metoderna som regel endast tillåter brukarna att erhålla information.

Resultaten visar också att liknande metoder fungerar olika bra i olika projekt. Kommunen, platsen och brukarna har alla individuella egenskaper och det är planerarens uppgift att välja rätt metod till rätt projekt.

Jag efterlyser en institution som låter kommuner sammanfatta utvärderingar av brukarmedverkan för att i framtiden effektivt kunna välja rätt metod. Jag ser även möjligheter för brukarmedverkan med hjälp av ny teknik. En utvecklad plattform för brukarmedverkan via internet kan komma att generera inflytande för brukare på ett nytt och resurseffektivt sätt.

Abstract

User participation includes several different notions that seem to represent the same view. The intention of this thesis is to analyze these notions and then examine how user participation functions in public spaces.

The methods that spring from the former use of user participation have been presented through literature that summarizes these projects. I have done a case study to describe today's use of user participation where I summarize the methods that have been used in a specified project.

User participation is a form of local direct democracy that, after World War II, developed in a representative democracy. This oxymoron generates obvious organizational problems where the planner plays an important role as an impartial participator.

Generally, methods of user participation can be divided into resource-efficiency and resource-inefficiency. So far, the methods of resource-inefficiency generate user influence while the methods of resource-efficiency as a rule only allows the users to gain information.

The results also show that similar methods work differently in various projects. The municipality, the location and the users all have individual characteristics and it is the task of the planner to chose the proper method for each and every project.

I call for an institution that allows municipalities to summarize evaluations of user participation. This to permit that future projects effectively chooses the right methods. I also see possibilities concerning user participation and new technologies. An improved platform for user participation may generate users influence in a new and resource-efficient way.

Innehållsförteckning

Inledning	9
Bakgrund	9
Problem, syfte och mål	9
Avgränsningar.....	10
Frågeställningar.....	10
Rapportens struktur.....	11
Teoribakgrund och metoder	12
Teoribakgrund	12
Metod.....	12
Metodkritik.....	13
Brukarmedverkan på allmänna platser	15
Del 1 – Analys av begrepp som omfattas av brukarmedverkan	15
<i>Representativ demokrati</i>	15
<i>Deltagardemokrati</i>	15
<i>Deliberativ demokrati</i>	16
<i>Brukare – Medborgare</i>	16
<i>Medverkan – Inflytande</i>	17
<i>Allmänna platser</i>	19
<i>Brukare av allmänna platser</i>	20
Del 2 – Behov, metoder och exempel.....	23
<i>Behovet av medbestämmande växer fram</i>	23
<i>Tidigare erfarenheter och metoder</i>	24
<i>Dagens erfarenheter – Fallstudie Hej Stadsdel!</i>	29
Del 3 - Problem och möjligheter med brukarmedverkan på allmänna platser.....	31
<i>Generella teorier om distansen mellan brukare och experter</i>	33
<i>Brukare pratar inte planerarens "hemliga" språk</i>	33
<i>Finns intresset hos brukaren?</i>	37
<i>Konflikt eller synergi – vad vill kommunen uppnå?</i>	37
<i>Kräver goda resultat stora resurser?</i>	38
Diskussion	39
Brukarens roll.....	39
Konflikter och möjligheter	39
<i>Kommunens syfte</i>	39
<i>Barriären mellan brukare och experter</i>	41
<i>Olika brukargrupper – olika metoder</i>	41
Analys av metoder	42
<i>Återkommande metoder</i>	42
<i>Diskussion kring fallstudien</i>	43

<i>Pengar</i>	45
<i>Nya metoder</i>	45
Slutsats	47
Rekommendationer	48
Referenslista	50
<i>Tryckta källor</i>	50
<i>Otryckta källor</i>	51

Figur- och tabellförteckning

- Figur 1: Hur antal insamlade synpunkter förhåller sig till tiden. Av Johan Folkesson.
- Tabell 1: Eight Rungs on a Ladder of Citizen Participation. Efter Arnstein i Delshammar (2005).
- Tabell 2: Steven Mashalls tabell över olika sorters användning av en gata. Efter Boverket (2004).
- Tabell 3: Bloms schema. Efter de Laval (1997). Fritt översatt av författaren.

Glimt

Följande dialog kommer från första kapitlet av *Lifterns guide till galaxen* (Adams, 1992) och beskriver hur huvudpersonen Arthur Dent bemöts av en planerare från kommunen som har i uppdrag att riva Arthurs hus.

- *Mr. Dent. Planerna har funnits tillgängliga på planeringskontoret de senaste nio månaderna.*
- *Visst. Så fort jag fått veta om det gick jag raka vägen för att få se dom, igår eftermiddag. Ni hade inte direkt ansträngt er för att få uppmärksamhet kring dom, eller hur? Jag menar, i stil med att sälja det till någon, eller så?*
- *Men planerna fanns utställda...*
- *Utslällda? Jag blev tvungen att gå ner i källaren för att få se dom.*
- *Där ligger utställningsavdelningen.*
- *Jag var tvungen att ha med mig en fackla.*
- *Det var väl fel på lyset.*
- *Det var fel på trappan också. Den var borta.*
- *Men ni hittade planerna, eller hur?*
- *Jotack, dom fanns utställda längst ner i ett låst arkivskåp som var inställt i en före detta toalett, med en skylt på dörren där det stod Varning för Leoparden.*

Med några få rader sammanfattar Douglas Adams några av de viktigaste problemen med kommunikation mellan kommunen och allmänheten. Men då den grundläggande tanken med uppsatsen är att redovisa vad jag själv kommit fram till tar vi det hela från början.

Inledning

Bakgrund

Jag har länge varit intresserad av och funderat över vad det är som gör att jag känner mig delaktig i en plats och vad det är som gör att olika människor känner sig "hemma" i olika stadsdelar. Tankar har tagit mig vidare in i tillgänglighetsbegreppet, hur social tillgänglighet påverkar känslan av delaktighet i en plats.

Som landskapsarkitektstudent reflekterar jag då självklart över hur jag i framtiden kommer att påverka denna delaktighet. Vem riktar sig landskapsarkitekten till, eller har som utgångspunkt, när vi gestaltar allmänna platser? Hur kan jag förstå hur andra människor vill leva sitt liv?

När tankarna spred sig in i denna uppsats insåg jag att problematiken är vid och kan besvaras utifrån flera perspektiv. Jag funderade på hur socioekonomiska skillnader, geografiska skillnader, politiska skillnader med mera påverkar människors relation med sin närmiljö. Ett eventuellt svar på frågan verkade mer intressant och relevant än de andra, brukarmedverkan.

Utgångspunkten med uppsatsen är alltså att jag tycker brukarmedverkan är intressant och intentionen är att jag ska lära mig mer om det. Uppsatsen är skriven till en målgrupp som jag förutsetter minst har en likvärdig utbildningsbakgrund och/eller begreppsapparat som mig själv.

Problem, syfte och mål

Det finns många begrepp som nästan beskriver samma sak: brukarmedverkan, brukarinflytande, medborgarinflytande, självförvaltning, medborgarförvaltning, boendeflytande med mera. Samtidigt används begreppen olika av olika aktörer. Syftet med uppsatsen är att öka och sprida mina kunskaper kring begreppet brukarmedverkan samt redogöra för vad det och liknande begrepp står för i olika sammanhang.

Utifrån dessa begrepp vill jag undersöka hur brukarmedverkan växte fram i Sverige. Jag vill även undersöka hur planerare tidigare använt sig av brukarmedverkan samt jämföra dessa tidiga metoder med dagens metoder. För att få en vidgad insikt kommer jag undersöka och analysera begreppen från ett bredare, mer allmänt perspektiv på brukarmedverkan. Jag vill även undersöka hur stor roll brukaren egentligen kan få och vilka problem som eventuellt dyker upp när brukarinflytandet möter planerarnas kunskap.

Det övergripande målet med uppsatsen är att analysera hur planerare kan dra nytta av brukarmedverkan för att skapa en synergieffekt snarare än att studera brukarmedverkan ur ett så kallat underifrånperspektiv.

Det analytiska målet med uppsatsen behandlar brukaren av allmänna platser i urbana miljöer. Jag fokuserar alltså på platser med en mer komplex brukarbild och inte halvprivata bostadsnära platser som exempelvis innergårdar. Här ingår att fundera kring vem som egentligen är brukare av olika offentliga platser, inte bara boende utan även arbetande, människor som transporteras, handlar eller på andra sätt påverkas av platsen.

Avgränsningar

Jag har valt att avgränsa uppsatsen genom att inrikta mig på brukarmedverkan i Sverige. Den främsta anledningen är att brukarmedverkan på offentliga platser ingår i ett större demokratiskt perspektiv där ofta kommunen är involverad vilket skapar olika förutsättningar i olika länder och ibland även regioner. Det finns dock andra fördelar med att hämta inspiration från eller analysera brukarmedverkan i andra länder men detta är alltså inget som kommer behandlas i uppsatsen.

Uppsatsen kommer i en del ta upp konflikter och synergieffekter i förhållandet brukare och planerare. Här har jag begränsat uppsatsen till undersökningar av teorier och kommer inte att utföra empiriska studier.

Begreppet brukare används på flera olika sätt i olika situationer. I uppsatsen kommer jag behandla brukare med utgångspunkt i ett planeringsperspektiv.

Trots att uppsatsens mål bland annat består av att undersöka mer generella teorier kring brukarmedverkan vill jag förtydliga att uppsatsen inte kommer fokusera på till exempel statsvetenskap eller sociologi utan i första hand kretsas kring stadsplanering.

Analysen och undersökningen av hur brukarmedverkan idag används begränsas med tanke på uppsatsens omfattning till att endast omfatta en fallstudie.

Frågeställningar

Problemet, syftet och målen genererar tillsammans med avgränsningarna följande frågeställningar.

- *Vad omfattar begreppet brukarmedverkan och hur har det tolkats inom planering?*
- *Vilka metoder vid brukarmedverkan på allmänna platser har tidigare använts och vilka metoder används idag?*
- *Vilka konflikter kan uppstå mellan brukare och planerare och hur kan dessa konflikter undvikas eller lösas?*
- *Vilka metoder bör användas för att få fram representativ fakta på allmänna platser?*

Rapportens struktur

Resultatredovisningen är indelad i tre delar: *Analys av begrepp som omfattas av brukarmedverkan*, *Behov, metoder och exempel* och *Problem och möjligheter med brukarmedverkan i offentlig miljö*.

I den inledande delen, *Analys av begrepp som omfattas av brukarmedverkan*, kommer uppsatsen försöka förklara begreppen brukare och medverkan. Förutom de två begreppen kommer även till synes synonyma ord bearbetas. För att få en vidare förståelse för vad som menas med brukarmedverkan krävs också en viss bakgrund till orden medborgare och demokrati vilket även tas upp i detta avsnitt.

Vidare kommer uppsatsen i del två, *Behov, metoder och exempel*, utifrån ovannämnda begrepp, analysera hur brukarmedverkan växt fram. Jag kommer även analysera och jämföra tidigare erfarenheter med dagens projekt med brukarmedverkan på allmänna platser.

I den sista delen, *Problem och möjligheter med brukarmedverkan i offentlig miljö*, analysera eventuella konflikter och synergieffekter som uppstår mellan brukare och planerare.

Diskussionen tar upp mina tankar kring resultatet och speglar de i ett vidare perspektiv. Uppdelningen av diskussionen är baserad på mina frågeställningar som representeras av underrubrikerna *Brukarens roll*, *Konflikter och möjligheter* samt *Analys av metoder*.

Slutligen avslutas uppsatsen med en kort slutsats tillsammans med rekommendationer.

Teoribakgrund och metoder

Teoribakgrund

De första försöken till brukarmedverkan i planeringssammanhang startades i slutet av 60-talet och följdes ungefär ett decennium senare av de första utvärderingarna. I detta tidiga skede var brukaren i samtliga fall de boende i området. På senare tid har begreppet breddats något även om brukarmedverkan fortfarande oftast använts vid bostadsnära förnyelseprojekt. Delshammars disputation (2005) är den tidigaste utvärderingen av brukarmedverkan på allmänna platser där begreppet brukare problematiserats. Brukare och brukarmedverkan är dock ett väldebatterat ämne inom statsvetenskapen. Flera av dessa stadsvetenskapliga teorier analyseras i denna uppsats.

Metod

För att kunna svara på mina frågeställningar har jag studerat litteratur som beskriver eller analyserat brukarmedverkan ur olika infallsvinklar. Brukarmedverkan inom planering handlar ofta om boendenära miljöer och därför har jag aktivt sökt efter referenser som behandlar brukare ur ett vidare perspektiv än bara en boende. Källor som behandlar brukarmedverkan på allmänna platser har dock varit begränsade, därför har jag även använt litteratur som behandlar ämnet ur ett mer generellt perspektiv.

Utvärderingen av tidigare metoder bygger på exempel från brukarmedverkan sammanfattade i olika källor. Min sammanställning av metoderna faller under metodbegreppet *dokument* och baseras alltså på sekundärkällor (Patel & Davidsson, 1991).

Analysen och utvärderingen av hur dagens projekt använder sig av brukarmedverkan utgår ifrån en fallstudie (Patel & Davidsson, 1991). Till skillnad från utvärderingen av exempel används fallstudier för att studera processer och förändringar, en metod som lämpar sig väl då jag valde att studera Malmö Stads projekt Hej Stadsdel! eftersom de strävat efter att nå ut till människor med okonventionella metoder. Analys av metoder som tidigare inte prövats visar tydliga och intressanta skillnader mellan tidigare och dagens projekt. Fallstudiens projekt har resulterat i fyra åtgärdsprogram som är de dokument jag baserat fallstudien på. Åtgärdsprogrammen beskriver även bakgrunden och genomförandet av varje projekt. Fallstudien faller också under metodbegreppet *dokument* men baseras på primärkällor (Patel & Davidsson, 1991).

För att få svar på några väsentliga frågor som dök upp under arbetets gång utfördes en *intervju* via e-post med projektledaren bakom Hej Stadsdel (Wallén, 1993).

Metodkritik

Det bör betonas att jag valt källor som behandlar brukarmedverkan utanför planeringssektorn för att försöka finna inspiration. Skillnaderna mellan exempelvis vårdsektorn och statsplanering är uppenbart stora. Jag är dock medveten om skillnaderna och tar hänsyn till dem genom hela uppsatsen.

Jag bedömde undersökningen av fallstudien genom åtgärdsprogrammen som tillräckligt för en kandidatuppsats men vid en djupare studie hade en mer *kvalitativ* inriktad intervju med planerare samt någon form av *kvantitativ* studie av brukares deltagande i projekten varit intressant att ta del av (Wallén, 1993). Eventuellt råmaterial från Malmö stad skulle också kunna generera en djupare insikt i projektarbetet.

Avgränsningen genererar att undersökningen av dagens metoder endast analyseras ur en fallstudie. Flera fallstudier från olika kommuner i Sverige hade frambringat ett djupare resultat och kanske lyft fram andra metoder som kan användas i brukarmedverkan.

Brukarmedverkan på allmänna platser

Del 1 – Analys av begrepp som omfattas av brukarmedverkan

Representativ demokrati

De allmänna platserna ägs oftast av en kommun eller staten vilket gör det viktigt att presentera förutsättningarna för aktivt deltagande i vår representativa demokrati. Samhället har genomgått stora förändringar under de senaste 60 åren vilket har genererat en vidare syn på demokrati och hur vi individer står i relation till den offentliga förvaltningen.

Sveriges regeringsform från 1974 slår fast att all offentlig makt i Sverige utgår från folket och utförs genom *ett representativt och parlamentariskt statsskick* (Dahlberg & Vedung, 2001 sid. 12). Miller et al (1982) beskriver i inledningen till *Lokalt inflytande i boende och planering* hur Sverige på bred front centraliserades och distanserades efter andra världskriget. Den tidigare representativa demokratin kändes plötsligt avståndstagande och människor började ifrågasätta det politiska systemet.

Dahlberg & Vedung (2001) menar att den representativa demokratin kännetecknas av olika parter som konkurrerar om folkets röster vilket får till följd att medborgaren, utöver bedrivning av opinionsbildning, inte har någon aktiv roll i beslutsfattandet mellan valen.

Vårt samhällssystem har förändrats radikalt sedan vi började använda det representativa stadsskicket. Medborgarnas liv blev under välfärdsstatens framväxt alltmer knutna till den offentliga förvaltningen vilket resulterade i kritik mot den representativa demokratin (Dahlberg & Vedung 2001; Miller et al., 1982). Vad denna kritik bestod av och hur det kom att påverka hela samhällets syn på brukarmedverkan och demokrati fördjupas i *Del två*.

Deltagardemokrati

Som en motreaktion på den accepterade representativa demokratin debatterades under 1960-talet alternativa demokratiska teorier. En klassisk demokratisk teori som nu fick en renässans var deltagardemokratin. Dahlberg och Vedung (2001) menar att teorin grundar sig i att folkvalda representanter inte är tillräckligt, det behövs bredare deltagande från de som påverkas av politiska beslut. Teoretikerna bakom begreppet finner även stöd hos klassiska demokratiteoretiker som Rousseau och hävdar att deltagande i politiska beslut påverkar människors egenskaper. Medborgarna antas genom praktiskt deltagande öka sin förmåga till fortsatt deltagande i offentliga och politiska beslut (Dahlberg & Vedung, 2001).

Deltagardemokratin har mycket gemensamt med nästa demokratiska teori, deliberativ demokrati. En lokal deliberativ demokrati kan till och med likställas med deltagardemokrati (Ström, 2002).

Deliberativ demokrati

Dahlberg och Vedung (2001) hävdar att anhängare av den deliberativa demokratin menar att den representativa demokratin alltid mynnar ut i en kompromiss mellan flera parter där enighet aldrig uppnås. Författarna pekar vidare på att den representativa demokratin löser problem genom att jämföra och bearbeta behov och preferenser. Den deliberativa demokratin strävar istället efter en utopisk ideal lösning mellan parterna. Denna lösning ska komma fram genom att i förnuftiga samtal resonera sig fram till konsensus. Teorin har utvecklat två discipliner, den första menar att det finns en objektiv bästa lösning medan den andra är mer pragmatisk och menar att resultatet av samförståndet automatiskt ger en bättre lösning utan att nödvändigtvis komma fram till det ideala samförståndet. Jämfört med den representativa demokratin strävar den deliberativa demokratin efter att förändra medborgarnas egenskaper genom detta samförstånd (Dahlberg & Vedung, 2001).

Ett förtydligande bör göras att deliberativ demokrati så väl som deltagardemokrati inte behöver stå som konkurrenter till den representativa demokratin. Tvärtom kan de alternativa demokratierna komplettera den representativa demokratin. (Ström, 2002)

Brukare – Medborgare

Brukare enligt Dahlberg och Vedung (2001) är ett begrepp som under 1980-talet började användas som en övergripande term för mottagare av offentliga förvaltningar.¹ Brukare är dock ett begrepp som har använts slarvigt och bör problematiseras och definieras för att läsaren och författaren av uppsatsen ska få en gemensam överenskommelse (Dahlberg & Vedung, 2001).

Även Delshammar (2005) hävdar att brukare är ett otydligt begrepp som saknar en allmän och legal definition. För att förtydliga begreppet beskriver Delshammar hur begreppet kan placeras in mellan polerna ”konsument” och ”klient”.² Här ses ”konsumenten” som suverän gentemot kommunen och kan fritt välja alternativ medan ”klienten” är helt beroende av den kommunala förvaltningen. Det finns tydliga samband mellan begreppsparen resursstarka/socialt utsatta människor och ”konsumenter”/”klienter” vilket kan medföra att resursstarka människor i större utsträckning kan välja deras miljöer medan de socialt utsatta är mer beroende av kommunens förvaltning (Delshammar, 2005).

¹ Inom planeringssammanhang har ordet brukare använts tidigare. Det fick dock ofta ersätta ord som ”hyresgäst” eller andra synonymer för boende, även vid lokal- och områdesplanering (Brukarmedverkan, Byggnadsstyrelsens rapport 1979).

² Delshammars tolkning av Jens Hoffs teori.

Delshammar (2005) menar vidare att vissa offentliga förvaltningar har påverkat kommunens syn på brukarmedverkan mer än andra. Som exempel nämns skola, vård och omsorg där det är relativt lätt att urskilja en brukare och ge brukaren en tydlig definition. När det gäller teater, bibliotek och offentliga platser blir begreppet genast svårare att definiera. Hur ofta en brukare använder sig av institutionen och hur brukandet förändras över tid är något som skiljer sig markant inom brukare av samma domän (Delshammar, 2005). Dahlberg & Vedung (2002) förklarar att även potentiella brukare måste räknas som brukare, något som gör brukarbilden än mer komplex.

Dahlberg och Vedung (2001) menar vidare att brukaren bara är en av alla roller som kan spelas av en medborgare. Andra potentiella roller kan innebära en konflikt med brukarrollen och här tydliggörs den största skillnaden mellan brukare och medborgare. Trots att medborgaren i form av väljare exempelvis röstat på ett parti med återhållsam ekonomisk politik kan medborgaren i form av brukare kräva större anslag till just den särskilda aktiviteten som påverkar brukaren. Medborgaren ser till helheten och samhällets bästa medan brukaren utövar en "institutionell egoism".

Annika Schéele (2001) förtydligar problemet brukare – medborgare när hon definierar brukare så här: *Brukare är alltså de som använder en miljö, oavsett om de bor, arbetar eller på annat sätt behöver använda området i sin vardag.* (Schéele, 2001. sid 285) Brukarna placeras alltså in mellan det snävare begreppet sakägare och det bredare begreppet medborgare. Det finns idag inga legala principer för brukaren att luta sig mot, som det gör för både sakägare och medborgare. Schéele ser här ett problem med brukarmedverkan och ställer sig frågan vad som händer när en brukare med vardagslivsperspektiv får vara med och bestämma om stadsförnyelse.

Det går alltså att skönja en tydlig konflikt mellan medborgare och brukare. Dahlberg och Vedung (2001) illustrerar konflikten genom ett filosofiskt resonemang. En medborgare låter allmänintresset gå före den individuella viljan. Rousseau kallade detta för allmänviljan och teorin bygger på en universalistisk tankegång. Medborgarskapet grundar sig i att när en resolution slagits fast kan brukaren inte påverka resultatet och det finns följaktligen inte plats för något brukarinflytande.

Medverkan – Inflytande

Demokrati och brukarutvärdering (Dahlberg & Vedung, 2001) är en stadsvetenskaplig skrift som behandlar brukarmedverkan ur ett brett perspektiv; brukare ses bland annat som socialhjälpstagare, patienter, elever och boende. Dahlberg och Vedung använder termen brukarorientering³ som innefattar både brukarinflytande och brukarmedverkan. Den offentliga förvaltningen kan alltså ta hänsyn till brukarnas åsikter utan att de nödvändigtvis leder till inflytande. Samtidigt kan brukare utöva inflytande utan

³ Författarna nämner även brukarhänsyn som en synonym för brukarorientering.

att medverka. Det bör dock påpekas att möjligheterna till inflytande är otvivelaktigt mindre hos de brukare som inte medverkar (Dahlberg & Vedung, 2001).

När Delshammar (2005) argumenterar om medverkan och inflytande gör han det utifrån parkverksamhetens perspektiv. Författaren tolkar inflytande som möjlighet att påverka genom att delta i beslutandeprocesser och medverkan som deltagande i verksamheten. Han menar dock att brukarens medverkan i parkverksamhet automatiskt genererar inflytande och gränsen mellan medverkan och inflytande försvinner.

I *Lokalt inflytande i boende och planering* beskriver Miller et al (1982) sin syn på medverkan och inflytande ur ett planerings-sammanhang. Författarna presenterar resultat från fyra fallstudier med bakgrund i 1970-talets demokratiseringsåtgärder. Författarna menar att det faktiska inflytandet har varit mycket begränsat eftersom det i exempelvis planeringsråd saknats utrymme att agera självständigt. Enligt resultaten har planeringssamråden orienterats kring ökad kommunikation mellan brukare och myndigheter. Detta forum ger brukarna utrymme att presentera sina tankar och idéer samtidigt som planerare och politiker får bättre kunskaper kring platsbundna problem och möjligheter. Samråden ger alltså tydlig medverkan men inflytandet är inte lika självklart. Forumet förutsätter att brukarna har stor förmåga att argumentera för sina synpunkter, har deltagarna inte dessa förutsättningar krossas redan här tanken kring inflytande. Vidare motverkas inflytandet av yttre krav som avtal, ekonomiska tillgångar, konkurrerande verksamhet samt byråkratisk tröghet. Miller et al. hävdar följaktligen att argumenteringen inte räcker för att nå inflytande, det behövs även konkreta påtryckningar från brukarna. Författarna påpekar att ett forum som planeringssamrådet per definition inte erbjuder utrymme för dessa påtryckningar då forumets föreskrifter bestäms av myndigheterna.

Brukarens möjlighet till inflytande påverkas även av var och när de kommer in i beslutsprocessen. De största besluten kring ett projekt tas i ett tidigt skede och det är här påverkansmöjligheterna är som störst (Delshammar, 2005).

Citizen control (självstyre)	Degrees of citizen power (olika grader av medborgarmakt)
Delegated power (delegerad makt)	
Partnership (medinflytande)	Degrees of tokenism (olika grader av symbolisk påverkan)
Placation (eftergifter)	
Consultation (konsultation)	
Informing (information)	
Therapy (terapi)	Nonparticipation (icke medverkande)
Manipulation (manipulation)	

Tabell 1. Eight Rungs on a Ladder of Citizen Participation fritt översatt efter Arnstein i Delshammar (2005) sid. 57

Delshammar (2005) hänvisar till Arnsteins inflytandesteg när han diskuterar inflytande och makt inom brukarmedverkan. Stegen visar hur brukarmedverkan kan användas dels för att manipulera brukarna så makten behålls av staten men även för att fördela den verkliga makten ner på lokal nivå. Delshammar pekar både på att motsättningar finns mellan brukargrupperna med olika inflytande och att varje grupp hela tiden strävar mot att klättra uppåt i hierarkin.

Allmänna platser

I *Plan och Bygglagen* (SFS 1987:10) slås det fast att det är en kommunal angelägenhet att planlägga användningen av mark och vatten (1 Kap, 2§). Vidare ska både allmänna och enskilda intressen beaktas. I detaljplan eller områdesbestämmelser fastslår kommunen vad som är en allmän plats. *Plan och Bygglagen* har däremot ingen klar definition av begreppet allmän plats. I 5 Kap, 3 § ges endast en exemplifiering där det anges att gator, vägar, torg och parker kan vara allmänna platser.

Efter den ekonomiska krisen i början av 90-talet ökade kostnaderna för Sveriges kommuners verksamheter vilket, enligt Ström (2002), genererade högre och fler avgifter för kommuninvånarna. Den allmänna politiska opinionen var överens, den offentliga sektorn var tvungen att krympas och svaret kom i privatiseringen. Precis som flera andra offentliga områden kom privatiseringarna att påverka de allmänna platserna i kommunen (Ström, 2002).

Fortfarande är den absolut största delen av offentlig, urban miljö i kommunal ägo men exempel på privatägda allmänna platser blir allt vanligare. Det mest slående exemplet är fenomenet köpcentrum där begreppet allmän plats fått en ny definition. Till skillnad från det klassiska, urbana rummet har köpcentrum bara

en grundfunktion, handel. Sara Fahlsten beskriver i *Urbana utväxter: konsumtionskoncentrat* (2006) hur köpcentret⁴ genom olika metoder styr vilka som bör vistas på platsen och vad de bör göra där. Styrningen sker direkt från köpcentret med hjälp av bland annat symboler, text och musik. Köpcentrets mål är att alla brukare ska vara konsumenter vilket påverkar användningen av dessa styrningsmedel (Fahlsten 2006).

Brukare av allmänna platser

Föregående stycke visar att bilden av den allmänna platsen är relativt diffus. När vi försöker ringa in vem som använder den allmänna platsen blir bilden än mer komplex. Som exempel på detta har jag valt att redovisa Steven Marshalls tabell (Boverket, 2004) över potentiella användningsområden av en gata.

Alla brukare	Lokala Brukare	Brukare av byggnader som använder gatan för att komma dit.	Till bostäder	Boende Besökare	
			Till butiker	Butiksägare Butiksanställda Butiksbesökare	
				Till kontor	Kontorsanställda m.fl.
		Brukare av gatan som inte besöker byggnader (gatuliv)	Vistelse på gator och torg	Sociala aktiviteter Sightseeing m.m. Lek Fotgängare som stannar upp för att delta i en gatuaktivitet	
				Andra fotgängare	Byte av färdmedel Korsning av gatan
					Enbart genomströmning
	Enbart genomströmning	Brukare av körbana och trottoarar för förflyttning mellan målpunkter utanför gatuavsnittet	På körbanan	Bussåkare, cyklisterna	

Tabell 2. Steven Mashalls tabell över olika sorters användning av en gata. Efter Boverkets *Hållbar utveckling av städer och tätorter i Sverige – förslag till strategi, 2004*. sid 71

⁴ ”Köpcenter” syftar på köpcentrets ägare, butiksägare och förvaltare.

Under begreppet *Allmänna platser* beskrev jag bakgrunden till köpcentret som en allmän plats. Fahlsten (2006) menar att reglerna kring denna plats till största del bestäms av köpcentrets ägare och förvaltare vilket påverkar brukarna. Uttrycket "Mall rats" kommer ursprungligen från USA men är även vanligt förekommande i svenska köpcenter och syftar på personer som använder sig av köpcentrum utan att konsumera i någon större mängd. "Rat" kan översättas med råtta, förrädare eller illojal person och beskriver väl hur köpcentret ser på denna sorts brukare. Det blir alltså tydligt vem som är välkommen till dessa platser och hur de icke-välkomna bör känna sig (Fahlsten, 2006).

Del 2 – Behov, metoder och exempel

Behovet av medbestämmande växer fram

För att förstå varför nya politiska rörelser under 1960-talet kom att kräva medbestämmande samt varför myndigheterna själva tog initiativ till ökat deltagande krävs en bild av de stora strukturella förändringarna i det svenska samhällssystemet under efterkrigstiden (Miller et al, 1982).

Miller et al (1982) menar att centraliseringen av beslut samt koncentrationen av kapital inom den svenska industrin strax efter andra världskriget kom att påverka hela det svenska samhället. Faktorn bakom dessa händelser ligger i att svensk industri var förhållandevis exportinriktad. När världen krympte efter krigsslutet ökade konkurrensen vilket i sin tur markant ökade trycket på en snabb produktivitetsökning. Konkurrensen ledde till att företag slogs ihop till större enheter och centraliseringen ökade. Tvångsförflyttning blev vanligare och regional arbetslöshet blev ett vanligt begrepp (Miller et al, 1982).

Det nya samhället med storkommuner drabbades dock av flera problem. Tidigare hade mindre samhällen haft en social tillhörighet, nu skapades det istället en otrygghet samtidigt som mindre lokala nätverk decimerades (Miller et al, 1982). Dessutom blev det svårt att skapa nya nätverk dit människor hade flyttat (Ström, 2002).

Miller et al (1982) pekar på att även samhälliga organ, som kommuner och allmännyttiga bostadsbolag, centraliserades under denna period. Tillsammans med effektivisering inom förvaltning ledde centraliseringen till att bland annat hyresgästers relation med hyresvärdarna påverkades.

Följden av centraliseringen blev att beslut fattades långt ifrån de människor som påverkades av besluten. Dessutom blev det svårare att få en övergripande bild av beslutsprocessen samtidigt som den blev än mer formalistisk (Miller et al 1982). Miller et al (1982) visar också på att olika politiska interventioner parallellt påverkade vårt förhållande till staten. Staten tog under denna tid på sig flera uppgifter som starkt påverkade människors dagliga liv. Här kan till exempel nämnas den allmänna tilläggspensionen, sjukförsäkringen och utvecklingen av utbildningsorgan samt sjukvård. Genom dessa förändringar tydliggjordes paradoxalt nog statens roll som aktör, vilket fick som följd att yttringar som tidigare hade betraktats som närmast naturliga nu i större grad skylldes på staten (Miller et al, 1982).

Centraliseringen och distanseringen hos de ovan nämnda institutionerna kom snart att möta kritik från flera håll. Uttrycken visade sig först i tappat förtroende för partierna och politiken (Miller et al, 1982). Vidare ökade misstron för tillväxtideologin och Miller et al (1982) pekar på att flera grupper i Sverige blev intresserade av den internationellt växande idén kring deltagarde-

mokrati. Under kalla kriget hade misstro mot den rådande representativa demokratin setts som ett åsiktstagande mot USA och västvärlden. Efter Vietnamkriget, de svartas kamp om medborgarrättigheter i USA, upproren i Tjeckoslovakien, Ungern och Östtyskland och splittringen mellan Sovjet och Kina skapades istället ett klimat som var mer öppet för diskussioner om alternativa ideologier och samhällsuppfattningar. Kritiken blev tydlig i debatten kring de sociala problem som drabbade de nybyggda förorterna. Tidningar med fokus på byggd miljö och planering ökade explosionsartat och flera debattböcker gavs ut. Det var ofta de nyskapade politiska rörelserna som låg bakom kritiken med tankar om påtryckningsgrupper och deltagardemokrati. Samtidigt fick det gamla begreppet byalag en urban renässans i form av lokala grupper som bland annat bekämpade rivningen i innerstäderna (Miller et al, 1982).

Som jag beskrev i *Del 1 – Begrepp* bestod de alternativa demokratiformerna av kritik mot det rådande parlamentariska och representativa systemet. Myndigheter och partier ansåg att kritiken och kraven på demokratin måste besvaras positivt, annars riskerades hela systemet att ifrågasättas (Miller et al, 1982). Experiment med medborgardeltagande undvek okontrollerade protester och Miller et al (1982) poängterar samtidigt att medborgarnas tro på demokratin ökade när samhället delvis tillmötesgick kritiken. När de offentliga förvaltningarna växte visade det sig att dessa försök till stor del skapade bättre kommunikation mellan medborgare och förvaltning.

Tidigare erfarenheter och metoder

I *Lokalt inflytande i boende och planering* sammanfattar Miller et al (1982) några exempel av brukarmedverkan under 1970-talet. I detta tidiga skede ansåg kommunerna i Sverige att enbart upplysning av information kunde räknas som brukarmedverkan. Jag har sammanställt följande metoder ur exemplen som i alla fall teoretiskt har en möjlighet till dialog mellan brukare och andra instanser. Generellt sett genererar metoderna en vriden representativitet och kräver stora resurser.

- *Svarstalonger*

I början av 1970-talet blev svarstalonger mycket populärt som metod. Förarbetet bestod av att information fördes fram till brukarna genom forum som till exempel utställningar och broschyrer. Svarstalongerna delades sedan ut direkt i anslutning till dessa forum. Synpunkter kan med hjälp av svarstalonger samlas in på ett enkelt sätt och är kostnadseffektivt. Metoden kritiserades dock starkt på grund av att få svar lämnades in och som dessutom inte var representativa. Brukaren kände också att det ofta var meningslöst att svara eftersom det saknades information om hur svaren skulle användas.

- *Intervjuer/Enkäter*

Grundtanken med intervjuer och enkäter i fallstudierna var att få fram underlag och lokalanknuten fakta innan

planeringsarbetet började. Jämfört med svarstalonger ger intervjuer och enkäter en mycket större svarsprocent vilket gör att representationen blir högre. Exempen visade dock att enkät som metod medför stora risker. Genom att informationen är enkelriktad samt att en planerare både bestämmer frågorna och tolkar svaren gör att brukaren får en passiv roll utan chans till diskussion. I sin tur kan saknad av erfarenhet från planering tillsammans med utebliven diskussion leda till att brukaren bara instämmer i populära åsikter kring planering.

- *Utvidgad remiss*
För att öka informationsbyte mellan brukargrupper och myndigheter infördes en remissmetod. Metoden gav brukarna möjlighet att ge synpunkter på ett välarbetat underlag, något som ofta saknas i andra metoder. Tyvärr försvann ofta syftet till brukarmedverkan på vägen då remissen oftast svarades på av enskilda representanter utan att hänsyn togs till gruppen som helhet.
- *Offentliga informations- och debattmöten*
Metoder för brukarmedverkan som är billiga och når ut till många människor var populära under 70-talet, hit hör definitivt olika sorters stormöten. Till skillnad från till exempel svarstalonger och enkäter ges här även en chans att få ta del av andras åsikter. Hård kritik riktas dock mot metoden, exempen belyser att det oftast är en viss typ av människor som kommer till tals. Först och främst är det i allmänhet människor med intresse för planeringsfrågor som deltar på debattmöten. Dessutom har människor med störst argumentationsförmåga störst chans att föra fram sina åsikter. Då informations- och debattmöten oftast är enskilda företeelser ger metoden heller inte brukarna möjlighet att fördjupa sig i problemställningen.
- *Samrådsgrupper, referensgrupper och studiecirklar*
Om informations- och debattmöten har svårt att fördjupa sig i ett problemområde ger dessa tre metoder en möjlighet att under en längre tid använda sig av en obruten aktivitet. Skillnaden mellan de tre är att i samrådsgrupper dirigeras arbetet från kommunledningen, i referensgrupper representeras brukare av utvalda grupper och i studiecirklar styrs arbetet till största del av deltagarna. En uppenbar nackdel av alla metoderna är att de tar lång tid och följaktligen kostar mycket pengar. Det visade sig också vara svårt att uppnå ett högt och representativt deltagande i flera av exemplen.
- *Fältkontor*
Ett lokalt fältkontor upprättades i flera av exemplen. Fältkontoret fungerade som utställningslokal, mötesplats för samrådsgrupper och samt informationslokal. Denna metod visade sig vara till stor nytta för planerare som hävdade att de fick bättre lokalkännedom genom fältkon-

toret vilket ledde till lösningar anpassade efter lokala resurser och önskemål.

Miller et al (1982) kommer fram till att brukarmedverkan i detta första decennium ledde till ökad insyn och kunskap hos brukarna. Försöken visar dock att brukarinflytande lyste med sin frånvaro. Ansvariga på kommunen har i samtliga fall vägrat avstå från deras egen beslutsrätt. Författarna menar att om kommuner bara tar hänsyn till de problem och motsättningar som försöken pekar på borde brukarmedverkan få en positiv utveckling och generera verkligt inflytande i framtiden.

Kritiken mot miljonprogrammet fortsatte in på 80-talet och Almborg och Paulsson (1988) talar om problemområden med stora sociala brister. Tidigare angreps dessa problem var för sig och arbetade sektoriellt med exempelvis fastighetsförvaltning. När detta inte visat sig fungera utvecklades ett arbete med områdesvisplanering. Tanken var att arbeta utifrån ett geografiskt område och använda sig av tvärsektoriella metoder för att lyfta fram en mer allsidig belysning av det givna området. Medinflytande och medverkan av brukarna sågs som grundläggande i arbetet. En annan skillnad mot de tidigaste försöken till brukarmedverkan var att nu sågs inte brukaren enbart som den boende. En brukare kunde även vara butiksägare, servicepersonal, fastighetsskötare, områdesansvarig med flera (Almborg & Paulsson, 1988).

I *Boendeinflytande i områdesplanering* (1988) beskrivs hur fem exempel från 80-talet arbetade med brukarmedverkan. Utgångspunkten i de flesta fall var miljonprogramsområden med stor omsättning på bostäder, allmän otrygghet och stora sociala samt ekonomiska problem. Metoderna som använts för brukarmedverkan var ungefär de samma i alla exemplen. Precis som ovanstående exempel från 70-talet har jag gjort en sammanställning och utvärdering av de metoder som använts.

- *Intervjuer/Enkäter*

Utifrån problemets natur valdes enskilda boende ut till intervjuer tillsammans med representanter från relevanta institutioner som förvaltningar, föreningar och näringsliv. Intervjuer resulterade framförallt i kvalitativ data.

Oftast användes enkäter för att snabbt få fram kvantitativ data kring ett visst problem. Enkäter visade sig även vara en effektiv metod för att få fram viss kvalitativ data. En arbetsgrupp ville till exempel ta reda på varför en särskild åldersgrupp hade flyttat från området. Enkäter visade sig i detta fall vara mycket smidigare att använda sig av jämfört med intervjuer.

- *Arbetsbok*

Intervjuerna och enkäterna samlades ihop och bearbetades ofta till en arbetsbok som hade funktionen att både informera samt engagera brukarna. Arbetsboken var alltså en process, en förslagsrapport som brukarna ännu en gång fick möjlighet att ge synpunkter på. Hur arbetsboken pre-

senterades verkar ha haft stor betydelse för hur många arbetsböcker som kom tillbaka till arbetsgruppen. Där arbetsboken lämnats över personligen till alla hushåll kom över 40 % tillbaka med synpunkter. I andra fall där arbetsboken bara skickats ut, eller skulle hämtats på ett kontor, kom endast 12-13 % tillbaka.

- *Fältkontor*
Vissa projekt valde att öppna ett fältkontor där olika representanter från grupper som påverkade områdesförnyelsen kunde träffa framförallt de boende. Fältkontoret fungerade också som mötesplats. En gemensam träffpunkt visade sig även vara viktigt för att skapa en känsla av delaktighet hos brukarna.
- *Boendemöten*
Möten tillsammans med de boende skedde vid olika projektskeenden beroende på projektets natur. Det visade sig vara stora skillnader på möten mellan boende och arbetsgrupperna i de olika projekten. Vissa grupper hade till exempel bestämt sig för att det var viktigt med brukarmedverkan men saknade kunskap om varför brukarmedverkan var viktigt, samt hur det insamlade materialet skulle bearbetas. Resultatet i dessa projekt bestod i att de boende inte fick något direkt inflytande i beslutsprocessen.
- *Uppföljning*
Uppföljningen bestod mest i att undersöka hur resultatet av förnyelsen påverkat de boende. Kvarboendekvoten i samtliga exempel var väldigt låg. Med tanke på att den största gruppen brukare bestod av boende i området måste brukarinflytandet ses som mycket begränsat. Någon uppföljning av om brukarna känts sig delaktiga i beslutprocessen utfördes inte.

Suzanne de Laval (1996) beskriver i *Planerare och boende i dialog* hur planerare av områden byggda under tidigt 90-tal arbetat med brukarmedverkan utifrån ett utvärderingsperspektiv. Trots att skriften främst behandlar metoder i utvärderingssammanhang menar författaren att valda metoder även kan appliceras vid andra tillfällen. Precis som ovanstående exempel skildras dessa metoder utifrån ett resultat av flera studier. de Lavals övergripande syfte har varit att få fram brukarnas egna synpunkter. Författaren menar att metoder som enkäter och intervjuer är starkt styrda uppifrån vilket leder till att resultatet består av vinklad information. Av den orsaken grundas de flesta metoder i form av studiecirkel. Detta skapade en möjlighet att inom en rimlig tidsperiod kunna fördjupa sig i problemställningen vilket i sin tur resulterade i väl varierad information från brukarna. Studiecirkeln skapade också en gemenskap inom området då flera av försöken innefattade utvärdering av nybyggda bostadsområden där de flesta brukare var boende. Gemenskapen och homogeniteten i gruppen skapade även problem, ofta inriktade sig studiecirkeln på samma frågeställning vid alla sammankomsterna trots att deltagarna arbetat med olika metoder. Delta-

garna i exemplens studiecirkel stod också ofta för ett skevt urval vilket var svårt att påverka då deltagande i en studiecirkel sker frivilligt (de Laval, 1996). Följande är en sammanfattning av de metoder som de Laval anser tjäna hennes syfte.

- *Mental karta*

Metoden kan exempelvis bestå av en karta där brukarna får urskilja och markera de funktioner i närområdet som anses betydande. En förklaring av grundläggande begrepp som stråk, nod och landmärken gjorde att brukarna tydligare kunde förklara vad de menade. Det var även viktigt för brukarna att inse enkelheten i uppgiften.

Exemplen visade tydligt metodens flexibilitet, varje studiecirkel använde metoden utifrån projektets specifika problem och möjligheter. I mindre projekt var det enkelt att föra en rak diskussion utifrån kartorna medan brukarna i större projekt ofta inspirerades av varandra vilket ledde till andra typer av diskussioner.

- *Semantisk miljöbeskrivning*

Med denna metod beskriver brukarna upplevelsen av sin närmiljö genom bipolära klassificeringsscheman. Miljöbeskrivningen använder sig av ordpar som ljus/mörk, öppen/sluten och offentlig/privat. Studier skedde först individuellt då brukarna i exemplen ofta uppgav att de hade problem att tolka och förstå innebörden av ordparen. När studien övergick till gruppgenomgång följde en diskussion kring ordparen som gav deltagarna större förståelse. Genom ordparen fick deltagarna ett verktyg för att kommunicera med planerarna på ett sätt de tidigare inte haft möjlighet till.

Genom klassificeringen ger metoden en möjlighet att lätt redovisa resultatet i sifferform.

- *Gåtur*

Metoden går ut på att brukarna tillsammans med andra berörda som byggherrar, byggare, arkitekter, landskapsarkitekter, planerare, förvaltare och fastighetsskötare tillsammans går en förutbestämd rutt. Kravet är stort på förberedelserna men görs de rätt visar exemplen på ett effektivt och produktivt resultat.

Första processen av metoden består av att varje deltagare individuellt antecknar sina tankar och funderingar på varje stopp under gåturen. När gåturen avslutats tar den andra processen vid då alla deltagare tillsammans går igenom och sammanfattar anteckningarna.

Grundtanken är att deltagarna i gåturen har olika bakgrund och roller i området. Den breda rollfördelningen leder till att frågor som uppkommer under gåturen snabbt kan besvaras i efterföljande genomgång.

- *Stormöte*

Även tillsammans med enkät eller intervju har stormötet som metod enligt de Laval svårt att ge en bra bild av hur brukarna upplever ett område. Tiden är begränsad vilket

starkt påverkar hur djupt ner i problemet deltagarna kan tränga. Exempelen visade också att det bara är en viss typ av deltagare som söker sig till stormöten. Samtidigt är det bara de mest talförda i denna grupp som kommer till tals. Metoden är dock kraftfull för att nå ut med information till många under en kort tid. Tyvärr fungerar detta bara med enkelriktad information vilket gör att brukarnas inflytande eller medverkande är försumbart.

Dagens erfarenheter – Fallstudie Hej Stadsdel!

Hej Stadsdel! är ett projekt initierat av Malmö stad där grundtanken är att bilden av Malmö som otryggt och otrivsamt ska försvinna (Malmö stad: Projekt Hej Stadsdel, 2009). Genom dialog med brukare av stadsdelen ska projektgruppen, enligt projektets hemsida, arbeta för en förbättrad närmiljö med fokus på trygghet och trivsel. Synpunkter som har kunnat åtgärdas görs det inom en kort tidsram och till de synpunkter som för tillfället inte kan bearbetas ges en förklaring (Malmö stad: Projekt Hej Stadsdel, 2009).

Min fallstudie är baserad på de åtgärdsprogram Malmö stad har producerat för de fyra genomförda projekten: Hej Kirseberg, Hej Limhamn-Bunkeflo, Hej Södra Innerstaden samt Hej Oxie. I början av varje åtgärdsprogram deklarerar att *Syftet med [projektet] var att med otraditionella metoder fånga upp [invånarnas] åsikter om sin stadsdel vad gäller trivsel och trygghet.* (Malmö stad, Åtgärdsprogram 2009-01-27a, 2009-01-27b, 2009-01-27c, 2009-03-04) Projektgruppen ville med dessa metoder uppnå en medverkanprocess som bekräftade och stärkte stadsdelens invånare. Stadsdelarna valdes alla ut med olika motiveringar. Kirseberg sågs som intressant då stadsdelen präglades av en stark identitet. I Limhamn-Bunkeflo ville projektgruppen undersöka hur invånarna såg på stadsdelens kraftiga expansion. Södra Innerstaden har uppfattats som en av de mest otrygga stadsdelarna i hela landet och projektet ville förändra denna bild. Till skillnad mot de andra tre stadsdelarna är Oxie en liten stadsdel där allt är mycket avgränsat och många är engagerade i sin närmiljö.

Projekten hade som mål att fånga upp olika verksamheter med skilda bakgrunder för att uppnå ett varierat resultat. Projektgruppen i pilotprojektet Kirseberg bestod av företrädare från gatukontoret, stadsfastigheter, näringslivskontoret, närpolisområdet, Kirsebergs stadsdelsförvaltning samt Bulltofta företagargrupp (Malmö stad, Åtgärdsprogram 2009-01-27a). Enligt intervju med Isling (2009) fick projektgruppen i Kirseberg det svårt att organisera sig och få företrädare visade engagemang på möten. För att utdelade ansvarsuppgifter skulle bli tydliga minskades antalet verksamheter i de sista projektens arbetsgrupper och bestod till sin höjd av tre; gatukontoret, den lokala stadsdelsförvaltningen samt polisen (Isling, 2009).

För att resultaten ska vara rättvisa och för att visa på skillnader mellan platserna krävs en redovisning av stadsdelens invånar-

och arbetsplatsantal. Kirseberg har 14000 invånare och 476 arbetsplatser, Limhamn-Bunkeflo har 34000 invånare och 8700 arbetsplatser, Södra Innerstaden har 32000 invånare och 16000 arbetsplatser och Oxie har 11500 invånare och 1400 arbetsplatser.

Fallstudien bygger på både teori och empiri. Jag har nedan sammanställt de metoder jag funnit i projektens åtgärdsprogram. Jag beskriver även kortfattat hur projektet använt sig av metoden och vad metoden genererade för resultat.

- *Dialogmöten*

Metoden användes konsekvent i alla fyra projekten med några strukturella skillnader. I dialogmötet bjöd projektgruppen in sig till elevråd, föreningslivsmöte, träffpunkter på bostadsområden och ålderdomshem. I åtgärdsprogrammet för Södra Innerstaden konstateras det att upplutningen på alla dialogmöten i det projektet genomgående var svag.

- *Webben*

Under en månads tid öppnades en portal på projektets hemsida där synpunkter kunde lämnas in. Det gick även att läsa andras synpunkter som kommit in under denna månad. Metoden gav följande resultat:

Kirseberg: 70 e-post (0,5 % av invånarna⁵) kom in med 200 synpunkter.

Limhamn-Bunkeflo: 153 e-post (0,5 % av invånarna) kom in med 300 synpunkter.

Södra Innerstaden: 150 e-post (0,5 % av invånarna) kom in med 350 synpunkter.

Oxie: 120 e-post (1,5 % av invånarna) kom in med 250 synpunkter.

- *Aktivitetsvecka*

Projektgruppen har valt att kalla metoden för aktivitetsvecka men fokus låg ofta på två till tre dagar under en månads tidsspann. På flera platser uppfördes tält under aktivitetsdagarna där invånarna kunde ta del av resultaten från dialogmötena. Projektgruppen använde sig också av klotterplank och förslagslåda där deltagare kunde framföra sina synpunkter. I Limhamn-Bunkeflo och Oxie använde projektgruppen även en minibuss för att ta sig runt i stadsdelen. Under aktivitetsveckan anordnade projektgruppen en frågetävling med temat "Lär känna din stadsdel". Enligt Isling (2009) var syftet med frågetävlingen att locka folk till tälten samt att sprida kunskap om stadsdelen.

I Kirseberg anordnade projektgruppen flera vandringar med olika fokus; trygghetsvandring, kulturhistorisk vandring, vandring med fokus på Seges förändring och vandring med fokus på Beijers park. I resterande tre projekt fanns dock bara trygghetsvandringen kvar.

⁵ Förutsätter att varje e-post skickats av en unik invånare.

Under de två sista projekten intervjuade ledare⁶ från stadsdelsförvaltningen ”mannen på gatan”. Intervjuerna resulterade i 500 respektive 280 synpunkter.

○ *Övrigt*

För att öka uppmärksamheten på projektet placerades en stor lampa ut på strategiska platser i stadsdelen. Tillfälliga ljusinstallationer, där vissa blev bestående efter projektet, tjänade samma syfte.

Varje projekt frambringade mellan 1200-1500 synpunkter vilka delades upp efter ansvarsområde⁷, verksamhetsområde, geografiska utbredning, typ av synpunkt⁸ och slutligen synpunkt. Varje ansvarsområde arbetade sedan kategoriskt igenom synpunkterna och tog fram ett åtgärdsprogram. Synpunkterna och åtgärdsprogrammet visar tydligt att flera av stadsdelens brister hade varit svåra att uppmärksamma om brukarna inte involverats. Antagandet grundas inte bara på antalet synpunkter utan även på att många ”osynliga” åsikter kommit fram som t.ex. vilka delar av stadsdelen som invånarna vill ha belysta, var invånarna vill se fler mötesplatser samt åsikter om upplevd otrygghet.

Veckan efter sista aktivitetsdagen lät projektgruppen intervjua invånare i respektive stadsdel via telefon. Syftet var att ta reda på hur Kirsebergsborna upplevt projektet. Frågor om personen känt sig delaktig i projektet eller om personen anser att dens eventuella synpunkter medverkat till åtgärder är centrala i en granskning av brukarmedverkan, men saknas tyvärr i projektets utvärderingar.

Resultatet visade att 63 % av invånarna i genomsnitt hade lagt märke till projektet. Skillnaden mellan stadsdelarna visade dock på en stor spridning. Intervjuerna från Oxie visade att hela 78 % av stadsdelens invånare hade uppmärksammat Hej Stadsdel medan motsvarande siffra hos invånarna i Södra Innerstaden var mindre än 50 %. De flesta invånarna i Södra Innerstaden som lagt märke till projektet hade dessutom bara gjort det genom den folder som skickades hem via posten. Samtidigt åskådliggjorde resultatet att många av de som trots allt uppmärksammat projektet inte påverkats av det. Mest slående är exemplet Oxie där 78 % hade lagt märke till projektet samtidigt som 66 % av invånarna inte har någon uppfattning av hur projektet påverkat stadsdelen.

⁶ Enligt Isling (2009) bestod dessa ledare av chefer från vård-, omsorgs-, och skolförvaltningen.

⁷ Ansvarsområden delades in i gatukontoret, fastighetsägare, stadsdelsförvaltningen, polisen, fritidsförvaltningen, Skånetrafiken, Stadsfastigheter, MKB, fastighetskontoret, VA-verket samt allmänna synpunkter.

⁸ Här delades synpunkterna in i positiva respektive negativa synpunkter.

Del 3 - Problem och möjligheter med brukarmedverkan på allmänna platser

Generella teorier om distansen mellan brukare och experter

Distansen mellan brukare och experter är något som är ytterst relevant i alla former av brukarmedverkan. Planeraren har en expertroll men måste samtidigt vara öppen för brukarens synsätt och förmedla en dialog mellan brukare och experter. Kan vi som planerare använda kunskapen från generella teorier kring denna problematik och i så fall hur?

Jarl (2001) beskriver i *Erfarenheter av ett utbrett brukarinflytande* det allmänna problemet i förhållandet kommun och brukare. Hon menar att kommunen ofta hamnar i konflikt mellan den representativa demokratin och den lokala direktdemokratin. När en kommun väljer att använda brukarmedverkan som metod betyder det samtidigt att en brukargrupp prioriteras framför en annan. En utvald brukargrupp blir mer organiserad än andra medborgare vilket gör att de har större möjlighet att uppfylla sina krav. Idealet att alla medborgare ska ges samma möjligheter, alltså essensen i den representativa demokratin, försvinner i förmån för den lokala direktdemokratin. Jarl menar också att en negligering av brukarmedverkan kan yttra sig i en växande misstro mot politikerna. Helhetssynen som bygger på en medborgerlig grund står alltså i tydlig konflikt med brukarmedverkan hos kommunen. Distansen mellan kommun och brukare förstärker gruppernas strävan efter egennytta samtidigt som grupperna har allt svårare att förstå varandra (Jarl, 2001).

I *Del 2* beskrev jag hur Sverige genom centralisering kraftigt expanderade efter andra världskriget. Påvekan på kommunerna i Sverige blev självklart uppenbar vilket har lett till allt fler kommunanställda idag innehar en expertroll. Ström (2002) menar att konflikter uppstår i det stora avstånd som idag existerar i vår representativa demokrati. Även om en brukare genom engagemang och deltagande kommer med förslag på åtgärder är vägen till beslut lång och komplex. Resultatet blir ofta att experter eller politiker tar över. Ström (2002) pekar på att *andelen* tjänstemän, anställda med akademisk bakgrund och heltidspolitiker på kommuner ökat drastiskt samtidigt som *antalet* minskat. Detta leder fram till ytterligare polarisering där avstånden mellan brukare och experter ökar. Samtidigt prioriteras dialogen mellan grupperna bort då tidspresen vid ärendehantering är allför stor. Minskat deltagande och engagemang från brukarna leder alltså enligt Ström till att den representativa demokratin riskerar att utvecklas till en expertstyrd process där brukarinflytande blir mycket svårt att uppnå.

Brukare pratar inte planerarens "hemliga" språk

Den akademiska traditionen har bidragit till att isolera konstnärer och arkitekter från dem som använder den byggda miljön. Arkitekter

och kritiker blir lätt medlemmar av en kult som har sina egna höga präster och proselyter och som använder sitt eget hemliga språk, ett språk som väcker inbördes beundran men utsluter de utanförstående. (Ralph Erskine i Sorte, 1981. sid. 9)

I *Metoder för möten – För ökat deltagande i lokalt förändringsarbete* menar författarna Ranger & Westerberg (2004) att vardagsaktören och expertaktören inom planeringssektorn utgörs av två olika kunskapssystem men innefattar även skilda organisatoriska förutsättningar. Vardagskunskapen grundas på erfarenheter och appliceras på de sammanhang vi till vardags fysiskt, socialt och mentalt vistas i. Expertkunskapen utgår istället från ett specialistperspektiv där kunskapen är inlärd samt utvecklad ur ett yrkesperspektiv. Till skillnad från vardagskunskapen analyseras problem och möjligheter ur ett ämnesspecifikt tänkande. Bakom expertaktören står även en samlad organisation, något som saknas hos vardagsaktören (Ranger & Westerberg, 2004).

Ranger och Westerberg (2004) hävdar att allt samarbete handlar om rollfördelning. De delar in rollerna i tre kategorier: självupplevd, tillskriven och reell. Den självupplevda samt den tillskrivna rollen bygger på information som finns till före samarbetet. Exempel kan vara erfarenheter från tidigare samarbeten där deltagaren upplevt hur sin egen roll blivit bemött men också förutfattade meningar om andra samarbetspartners. Författarna menar vidare att svenska kommuner idag gärna håller kvar vid gamla rollfördelningar som spelat ut sin roll. För att klara av att förvalta och gestalta livsmiljöer ur ett hållbart perspektiv krävs det av planeraren en samverkan med brukare för att få del av de lokala förutsättningarna (Ranger & Westerberg, 2004).

Planerare av allmänna platser i en kommun balanserar idag mellan ett ansvar som bygger på det representativa demokratiska systemet och ett deltagande i en lokal direktdemokratisk samverkan (Ranger & Westerberg, 2001). När samverkansprocessen fokuseras på det representativa systemet riskeras kontakten mellan kommun och allmänhet att uppfattas som en demonstration av makt där processen riskerar att förlora deltagare med potentiell information (Ranger & Westerberg, 2004).

de Laval (1997) analyserar skillnaden mellan brukare och expertaktörer inom planering bland annat utifrån en tolkning av David Canters teori. Canter talar om platsen (*place*), som skildrar en helhet, samt rummet (*space*), som endast skildrar rummets gestaltning. de Laval hävdar att arkitektutbildningen och yrkeskåren är starkt inriktade på rumsliga frågor⁹, vilket avspeglar sig i planerarens expertroll. Hon menar därför att planerarens roll innebär att vara medveten om skillnaderna och vara mottaglig för brukarnas synpunkter.

⁹ de Laval argumenterar bland annat att arkitekttidningar ofta består av fotografier av goda rum (*spaces*) och att arkitektävlingar endast belönas ur ett design- och formperspektiv, aldrig ur ett användningsperspektiv.

De faktiska skillnaderna mellan brukare och planerare är något de Laval (1997) sett som centralt i hennes avhandling. Hennes syfte är att hitta en metod som skapar den kommunikation mellan grupperna som leder fram till en reell rollfördelning och reell dialog. De Laval menar att brukarna ofta beskriver sin upplevda miljö med känslor medan planerare är mer sakliga och ämnes-specifika. Resultaten från några av de Lavals exempel jämförs med socialantropologen Jan-Petter Bloms schema (Tabell 3) där skillnader mellan planerare och brukare redovisas. Blom har analyserat fram tre aspekter där skillnaden är som tydligast: värde, kunskap och mening. *Värde* diskuteras ofta hos planerare utifrån arkitektur och gestaltning medan brukare hellre fokuserar på de känslor den sociala kontexten genererar. *Kunskap* ser de Laval dock som en aspekt där planeraren och brukarens roll

Fokus på	Planerare	Brukare
Värde	Varseblivning Estetik	Sociala värden Tillgivna
Kunskap	Expertuttalad Diskurs	"Doxa" Vedertagen
Mening	Saklig Ideologisk	Metaforisk Sammankopplande

Tabell 3 Bloms schema fritt översatt efter de Laval (1997) sid. 190.

flyter samman. Blom använder här begreppet doxa och syftar på antagande av fakta som inte ifrågasätts men även en underförstådd kunskap. Planerarens kunnande grundas inte endast på åsikter och diskussion utan påverkas också av planerarens underförstådda kunskap. När det gäller *mening* är skillnaderna åter klara, planeraren fokuserar på saklig och ideologisk diskussion medan brukaren använder sig av metaforer och associationer (de Laval, 1997).

de Laval jämför sina resultat med Bloms schema utifrån följande metoder:

- *Mentala kartor*
Denna metod visar tydligast skillnaden mellan brukare och planerare. Brukarens mentala kartor är klart mer känslomässiga och fulla av erfarenhetsbaserad information. Brukarna visar också det personliga förhållandet till närmiljön genom att tydligt betona subjektiva värden. Planeraren däremot skildrar vad de ser utifrån deras yrkeserfarenhet och pekar ofta på framtida planer av bostadsområdet samt hur platsen påverkas och påverkar andra stadsdelar.
- *Semantisk miljöbeskrivning*
I de Lavals exempel var semantisk miljöbeskrivning en metod som effektivt minskade avståndet mellan brukare och planerare. Genom att brukarna fick ta del av ordparen fick de ta del av planerarnas språk. Enligt de Laval kunde brukarna *tränga minst lika djupt i arkitekturanalysen*

som arkitekterna (de Laval, 1997, sid. 196) vilket, med tanke på de Lavals syfte, måste ses som ett gott resultat.

Möjligheten att uttrycka sig med nya ord kom dessutom att engagera brukarna. Några brukare hade i ett exempel visat sig vara intresserade av fornlämningar som fanns på ett område och kunde med hjälp av ordparen skapa en intressant diskussion. En liknande studiecirkel med samma plats som utgångspunkt gjordes samtidigt med endast planerare som deltagare. Trots att planerarna väl kände till fornlämningen och dessutom behövde ta hänsyn till den i planeringen kom den här inte ens upp till diskussion. Det fanns dock tydliga skillnader i hur deltagarna tolkade orden. Brukarna angrep till exempel ordparet stadsmässigt/lantligt från hur platsen upplevdes känslomässigt¹⁰ medan planerarna utgick från formspråk, funktioner och geografiska lägen.

Generellt visade de semantiska miljöbeskrivningarna att endast en längre vistelse på platserna från exemplen kan ge information om ett områdes problem. Denna kunskap kräver alltså att brukare och planerare arbetar tätare tillsammans i dialog.

○ *Gåturer*

Även här visade metoden tydligt att planerarna saknade brukarens lokala information. I gåturer där endast planerare deltog efterfrågade deltagarna ofta brukarens syn på olika frågor. Diskussionerna tenderades att enbart kretsa kring arkitektur och gestaltning då de frågor som uppkommit inte kunde besvaras. I de gåturer där både planerare och brukare deltog uppgav planerarna att brukarna förmedlat mycket värdefull information som de inte kunde tagit del av någon annanstans.

Samtidigt som planeraren har en roll mellan brukare och kommun menar de Laval (1997) att planerare också måste agera som ett membran mellan brukare och forskare samt byggherrar. Utan planeraren utövar forskare och byggherrar endast enkelriktad kommunikation med brukaren. Kommunikationen mellan brukare och experter är ofta otillräcklig (de Laval, 1997).

I de försök Möller (1996) redovisar i *Brukare och klienter i välfärdsstaten* står brukare med låg utbildning bakom samtliga misslyckade försök till påverkan. Brukarna som hade hög utbildning med en medel- eller överklass bakgrund fick däremot ofta sin vilja igenom (Möller, 1996).

Planerare uppger att de tycker att brukarnas allmänbildning är alldeles för låg (de Laval, 1997). Det krävs nya tankesätt hos planeraren vid kommunikation med brukare, annars riskeras brukarna att tvingas in i experternas fackspråk. (de Laval, 1997)

¹⁰ Som exempel lyder ett argument *Området har rätt nära till naturen och frisk luft längs ån, därför känns det lantligt.* (de Laval, 1997, s. 198)

Finns intresset hos brukaren?

Ström (2002) hävdar att i en jämförelse med resten av världen har brukare i Sverige mycket goda förutsättningar att delta, påverka och förändra. Vi har en hög andel medborgare med lång utbildning och tillgång till flera tekniska hjälpmedel. Trots detta minskar vårt allmänna deltagande i allt större utsträckning. Sveriges valdeltagande har till exempel minskat med 10 % sedan mitten av 80-talet och i valen till Europaparlamentet ligger valdeltagandet på cirka 40 %. Även medlemskap i politiska partier minskar drastiskt (Ström, 2002).

Projektet Ljura behandlas av Almqvist och Paulsson (1988) och åskådliggör ett väsentligt problem som kan uppstå i studiecirk- lar. Utvärderingen visade att endast 4 % av de boende i området deltog i studiecirkeln samtidigt som drygt 70 % av deltagarna var över 60 år. Bortfallet av ungdomar förklarades med ointresse medan andra generella åsikter från boende som inte deltagit vi- sade att deltagande sågs som meningslöst (Almqvist & Paulsson, 1988).

Studiecirkel som metod bygger på frivilligt deltagande vilket gör det svårt att uppnå representativitet. Deltagandet speglar intres- set och metoden har visat sig vara överrepresenterad av egna företagare och politiskt aktiva (Miller et al, 1982).

Möller (1997) menar att inom barn- och äldreomsorgen visar ut- värderingar att missnöjda brukare har ett större intresse för medverkan i jämförelse med nöjda brukare. Skillnader i intresse kan även delas in efter storleken på staden brukarmedverkan sker i. Brukare från större städer tenderar att delta i samråd oftare än de från mindre orter. Deltagare från mindre orter som väljer att inte delta uppger att de uppfattar deltagandet som mer personligt än brukare från större städer (Möller, 1997).

Intresset av brukarmedverkan är även något som skiljer sig mel- lan barn- och äldreomsorgen. Möller (1997) redovisar ett resultat där endast 27 % i äldreomsorgen väljer att delta samtidigt som motsvarande siffra inom barnomsorgen är 56 %.

Konflikt eller synergi – vad vill kommunen uppnå?

Ström (2002) menar att fenomenet lokalpåverkan historiskt sett kan delas i två avvikande åskådningar. Det första grundar sig på att Sveriges syn på lokalpåverkan bottenar i en historisk tradition som går tillbaka flera tusen år i tiden. Motpolen kallar detta syn- sätt för en myt som uppstått genom en snedvriden historiebild. Självstyret anses ha implementerats av staten för att kunna ma- nipulera och behålla makten även på lokal nivå. Trots införandet av fler lokala styren ökar centraliseringen i Sverige. Ett exempel är byalagen som instiftades av kungen och kyrkan. De grundades alltså inte utifrån böndernas egna åsikter utan statsmaktens (Ström, 2002).

I Boverkets rapport *Hållbar utveckling av städer och tätorter i Sverige – förslag till strategi* (2004) beskrivs ett utarbetat förslag till en hållbar stadsutveckling. Rapporten pekar bland annat på betydelsen av brukarnas lokala kunskap samt breda bakgrund för planerare och politiker. Det ses som hållbart att, utöver Plan- och bygglagens grundläggande krav på medverkan, utveckla tillämpningen av medborgarnas delaktighet. Trots att nya metoder utarbetats för att uppnå större engagemang saknar fortfarande många kommuner strategier för att öka samordningen med allmänheten. Saknaden av strategier för hur inflytandet ska gå till leder enligt Boverket till att brukarna kommer in i processen för sent. Bristen på struktur kan även ge deltagarna en övertro på deras inflytande vilket i sin tur leder till besvikelse. I Boverkets rapport ges flera exempel på hur kommunen kan närma sig brukarna, dessa jämförs med fallstudien Hej Stadsdel! i uppsatsens avslutande diskussion. Deras mål kan sammanfattas med:

- Kommunerna måste arbeta fram en strategi som beskriver hur kommunikation och dialog mellan kommun och allmänhet ska föras (Boverket, 2004).
- Kommunerna har ett stort ansvar att informera om projekt som påverkar stadens allmänna platser (Boverket, 2004).
- Breda och trovärdiga dialoger bör, genom tidiga informella möten på platser där människorna finns, tillämpas på kommunikationen mellan kommunerna och allmänheten (Boverket, 2004).

Kräver goda resultat stora resurser?

Clay Shirky (2005) menar att många individuella brukare tillsammans har stora möjligheter att påverka större organisationer. Erfarenheter visar dock att synergieffekten uteblir och organisationen snarare leder till kaos. Svaret, enligt Shirky, ligger i att skapa en institution vars uppgift är att samordna brukarna och informationen. I *Del 2* beskrev jag några sådana institutioner¹¹ som är resurskrävande men som även har andra enskilda nackdelar. Enligt Shirky påverkar kostnaderna för dessa institutioner kraftfullt strukturen på samordningen vilket resulterar i exkluderande information. Shirky beskriver hur kostnaden för samordningen de senaste åren *has fallen trough the floor* (Shirky, 2005) och syftar på hur institutionerna använder internet som verktyg. Den sjunkande kostnaden tillåter fler brukare att komma till tals samtidigt som informationen brukarna förmedlar lättare kan bearbetas (Shirky, 2005).

¹¹ Syftar framförallt på studiecirkelar, informations- och debattmöten.

Diskussion

Brukarens roll

Arbetets gång har visat att brukares representativitet har spelat stor roll gällande resultatet av brukarmedverkan. Jarl (2001) menar att en utvald brukargrupp är organiserad och har lätt att uppfylla sina krav tillskillnad från brukare utan organisation. Resultatet visar också att brukaren frambringar egoistiska åsikter där medborgaren inte kommer till tals. Brukarmedverkan fungerar alltså som en lokal direkt demokrati i ett representativt, demokratiskt system. Flera författare (Schelée, 2001; Dahlberg & Vedung, 2001) ser detta som en oxymoron vilket gör det viktigt att den utvalda brukargruppen uppnår en bred representativitet.

Jag ser det som ett problem att representativitet aldrig problematiseras i mina referenser, trots att begreppet används flitigt. Författarna förutsätter att begreppet syftar till en procentuellt lika fördelning av urvalsgruppen. Delshammar (2005) visar att socialt utsatta brukare, *klienter*, är mer beroende av kommunens förvaltning än resursstarka brukare, *konsumenter*. Jag hävdar att *klienter* på grund av deras större beroende av den kommunala tjänsten bör inneha högre representativt värde än *konsumenter*. Tyvärr visar resultaten att motsatt förhållande råder, de resursstarka är ofta överrepresenterade.

Brukarens roll som *klient* respektive *konsument* kan även påverka platsens värde. Delshammar (2005) såg ett samband mellan hög brukarmedverkan och låg skötsel. Parker med eftersatt skötsel genererar ett motiv för brukarna att aktivt söka inflytande över sin närmiljö. Slutsatserna bygger endast på parkmiljö som i flera fall också är boendenära miljö. Jag menar att många andra allmänna platser inte har samma möjligheter som parkmiljön. Parkmiljöns stora fördel ligger i begränsningen, brukaren är oftare *klient* än *konsument*. I andra allmänna platser har brukaren en större valfrihet och ligger närmre begreppet *konsument* som friare väljer vilka platser som ska nyttjas. En plats som inte uppfyller brukarens förväntningar löper stor risk att förlora i värde och användning.

Konflikter och möjligheter

Kommunens syfte

Enligt Ranger och Westerberg (2004) använder kommunen idag tre motiv för samverkan:

- Höja kvalitén på det som ska planeras
- Uppnå effektivitet i förvaltning
- Ge brukarna insyn och delaktighet

Jag anser att listan skulle kunna kompletteras med ytterligare ett motiv. Ett av de första motiven för brukarmedverkan var att

ventilera allt högre krav på inflytande (Miller et al, 1982). För att kommunen inte skulle riskera förlora sin makt tilläts brukarna alltså tro att de fick inflytande.

Vill kommunen verkligen alltid ha hjälp av brukaren i planering eller fungerar brukarmedverkan fortfarande som ett maktverktyg? Kommunernas faktiska syfte till brukarmedverkan har visat sig vara svårt att avgöra. I fallet Hedemora, som presenterades i Miller et al (1982), valde kommunen att arbeta med brukarmedverkan för att *isolera eller oskadliggöra den misshagliga gruppen* (Miller et al, 1982. sid. 23) som hotade storkommunens inflytande på mindre orter. Att kommunen endast såg på brukarmedverkan som en ventil för missnöjet blir lätt att misstänka då brukarnas inflytande blev extremt begränsat. Som maktredskap kan brukarinflytande, utan tydligt inflytande under en längre tid, leda till en växande politikermisstro (Jarl, 2001). Hedemora är fortfarande en storkommun och trots att jag inte undersökt fler projekt i Hedemora är det troligt att senare projekt av brukarmedverkan genererat ökad inverkan.

I min fallstudie resulterade deltagandet i ett tydligt inflytande. Åtgärdsprogrammen för varje stadsdel är gediget och projektgruppen visar genom flera snabba åtgärder att brukarnas synpunkter har nått fram. Till skillnad från exempelvis Hedemora är Hej Stadsdel! ett avgränsat projekt där politiker inte haft en särskild beslutsrätt. Brukarna hade alltså stora möjligheter till inflytande redan innan de fick en aktiv medverkansroll.

Kommuner i Sverige anses sakna klara riktlinjer för brukarmedverkan i planering. I rapporten från Boverket (2004) hävdas att kommunal strukturbrist vid brukarmedverkan gör att brukarna kommer in sent i projektet. Delshammar (2005) menar att brukare har mindre chans till inflytande ju längre ett projekt har pågått. Flera generella teorier (Ström, 2002; Jarl, 2001) gällande brukarmedverkan visar samtidigt att en senare medverkan ger ökad misstro av sin egen påverkan på projektet. Jag hävdar att om brukarmedverkan används som ett maktredskap av politiker, tjänar en ovilja till strukturella riktlinjer deras syften. En resultatjämförelse mellan exemplet Hedemora (utan struktur) och Hej Stadsdel! (med en tydlig struktur) visar tydligt effekten av denna strukturbrist.

I min litteratur som behandlar brukarmedverkan ur ett planeringsperspektiv har ansvarsfrågan inte tagits upp som ett problem. Enligt Jarl (2001) involverar brukarmedverkan fler aktörer i ett projekt vilket innebär att det blir svårare att veta vem som har ansvar. Det blir svårt att rikta kritik samtidigt som det blir lättare att skylla ifrån sig. Ett eventuellt svar på varför ansvarsfrågan inte behandlats skulle kunna vara att brukarmedverkan hittills inte gett ett tillräckligt högt inflytande för att kunna påverka processen.

Barriären mellan brukare och experter

Ranger & Westerberg (2004) talar om självupplevd, tillskriven och reell rollfördelning. Jag vill peka på vikten av insikten att grupperna experter och vardagsaktörer gällande brukarmedverkan bara existerar i teorin. I verkligheten finns det ingen ren ”expertaktör” eller ”vardagsaktör”, alla tillhör båda rollerna i olika skalor. För att uppnå en reell rollfördelning måste samverkansgruppen genom samtal och samarbete integrera de olika kunskaperna i processen. För att uppnå denna reella rollfördelning krävs att processledaren står mellan rollerna och ser till en objektiv helhet. Jarl (2001) menar att distansen mellan brukare och kommuner har stora möjligheter att minskas genom dialog. Processledaren måste veta vilka metoder som krävs vid varje tillfälle och har i uppgift att medla, driva på, coacha samt underlätta kommunikation.

Flera källor pekar på vikten av att brukaren lär sig att tala planerarens språk för att brukaren ska kunna göra sig förstådd. Jag tror det finns fler positiva aspekter att vinna om språkbarriären rivs. Jag menar att om brukaren genom dialog lär sig planerarens språk vidgas brukarens vyer för planerarnas problem. Begrepp som tidigare varit unika för planeraren kan leda till ökad förståelse och tankar om till exempel arkitektoniska värden kan leda till intressanta dialoger mellan brukare och planerare. En uppenbar fråga är varför inte planerare istället ska tala med brukarens språk. Jag hävdar dock att när brukare utvidgar sin begreppsapparat lär de sig ett nytt språk där de kan hitta nya argument för sin sak. Planeraren däremot har ingenting att vinna på att tala med brukarens språk då planeraren även är en ”vardagsaktör” och redan behärskar det språket.

Olika brukargrupper – olika metoder

Ointresset hos ungdomar för studiecirkel (Almberg och Paulsson, 1988) pekar på att metoden inte passar just den brukargruppen. Problemet med icke-deltagande brukare som ansåg att deltagande i studiecirkel var meningslöst kan också grunda sig i valet av metod.

Möller (1996) beskriver hur brukare i mindre orter har mindre intresse i brukarmedverkan då de uppfattar samråden som mer personliga. Även om resultaten bygger på barn- och äldreomsorgen går det att dra slutsatsen att den geografiska och sociala närheten till andra deltagare påverkar brukarmedverkan. Planerare bör därför ta hänsyn till detta vid val av samverkansmetod.

Samtidigt som Möller (1996) menar att intresset av brukarmedverkan inom äldreomsorgen är lågt visar Almberg och Paulsson (1988) att brukare över 60 år är oerhört överrepresenterade i studiecirkel vid områdesplanering. Självklart kan metoden vara bättre anpassad för en viss brukargrupp, deltagande i en studiecirkel kräver mycket tid. Snedfördelning kan även ha andra förklaringar. Inom barn- och äldreomsorg och planering skiljer sig

yrkesgrupperna hos expertaktören. Brukarens respekt för yrket skulle kunna påverka viljan att delta. Ett annat alternativ är att föräldrar till exempel anser sig kunna påverka barnomsorgen lättare än sitt barns närmiljö.

Jag menar att potentiella deltagare i ett projekt har vitt skilda egenskaper som påverkar vilken metod som gör delaktigheten rättvisa. Varje metod bör väljas efter att planeraren noggrant har analyserat brukargruppens förutsättningar.

Analys av metoder

Flera av mina referenser (de Laval, 1996; Malmö stad, Åtgärdsprogram 2009-01-27a, 2009-01-27b, 2009-01-27c, 2009-03-04) visar hur brukarmedverkan genererar information som utan brukarna hade varit väldigt svår att komma fram till. Brukarmedverkan är alltså ett viktigt inslag i planering även om kommunen har olika motiv till medverkandet. Planeraren måste, förutom sig själv, även övertyga kommunen om vikten av brukarens medverkan för att uppnå goda resultat. I relationen mellan planerare och kommun gällande brukarinflytande krävs det också att planeraren är medveten om problemet med en representativ demokrati som utövar en mer lokal direktdemokrati.

Återkommande metoder

Metoderna, som tas upp i resultatet, visar stor effektivitet för enkelkommunikation från kommun till brukare. Informationsmöten, stormöten och fältkontor genererade till exempel alla ökad insikt hos deltagarna. Uppsatsens, och även brukarmedverkans, syfte bygger dock inte på enkelkommunikation. Spår av försök till dubbelriktad kommunikation kan ses i 80-talets exempel. Arbetsboken som metod gav brukarna ett utmärkt forum att framföra sina synpunkter på ett genomarbetat bakgrundsmaterial.

de Lavals försök visar alla på en mycket god dubbelriktad kommunikation. Metoderna *Mental karta* och *semantisk miljöbeskrivning* gav brukarna helt andra förutsättningar att formulera sina åsikter gällande planering. Metoderna minskar distansen mellan brukare och planerare vilket är grundläggande för att brukarmedverkan ska generera reella dialoger. Brukarna använder metoderna som ett ordlexikon till ”planerarnas hemliga språk”. Jag hävdar att dessa metoder är något som bör utvecklas. Eventuellt går det även att applicera utbildningsfaktorn på andra metoder.

Generellt sett verkar en reell dialog och minskad distans mellan brukare och experter kräva stora resurser. Jag anser att de metoderna jag undersökt gällande brukarmedverkan kan delas in i två grupper; resurseffektiva och resurskrävande.

- *Resurseffektiva metoder*

Här finner vi stormöten, boendemöten, svarstalonger, intervjuer och enkäter. Metoderna kännetecknas av enkel-

riktad kommunikation som är hårt styrda av planerare, politiker eller andra experter. Resultatet från mina referensers exempel visar att dessa metoder sällan leder till inflytande. Metoderna fungerar dock bra som informationskanal och fordrar inga större insatser.

- *Resurskrävande metoder*
Dessa metoder tar ofta avstamp i studiecirkelar, samrådsgrupper eller referensgrupper. Arbetsmetoderna *mental karta*, *semantisk miljöbeskrivning och gåtur* används alltid i någon av de tre konstellationerna. Samtliga metoder genererar goda resultat men har en gemensam nackdel, de kräver alla stora resurser.

Diskussion kring fallstudien

Flera arbetsmetoder kommer igen i exempel från tidigare erfarenheter av brukarmedverkan. Jag frågade mig själv om vi använder samma metoder idag och vad de ger för resultat? Har vi lärt oss något av tidigare erfarenheter och utvecklat nya metoder för att till exempel jämnar ut representativiteten? Gör våra tekniska framsteg någon skillnad på vilka brukare vi kan kontakta eller är det så att vissa brukargrupper är mer intresserade av inflytande än andra?

Fallstudien valdes för att undersöka om okonventionella metoder i projektet kan lyfta fram för- och nackdelar i dagens användning av brukarmedverkan jämfört med tidigare erfarenheter. Jag ifrågasätter dock om metoderna som använts verkligen varit nyskapande, de verkar snarare till stor del vara baserade på tidigare använda metoder. Jag har funnit följande motsvarigheter i fallstudiens metoder och exempel från tidigare erfarenheter:

- Tältet och dialogmöten som mötesform har stora likheter med exempelvis fältkontor och informationsmöten.
- Insamling av information från nätet grundar sig på öppna frågeformulär.
- Trygghetsvandringarna fungerar som en gåtur

Samtidigt går det att finna flera intressanta utvecklingar av metoderna.

- Genom klotterplank och förslagslåda kunde förbipasserande mer eller mindre anonymt dela med sig av sina synpunkter.
- Webben som metod tillät deltagarna att ta del av andras synpunkter utan insats från processledaren.
- Samarbetet mellan exempelvis polisen genererade ett större intresse hos brukarna vilket bör ha genererat fler synpunkter.

Fallstudien måste generellt sett ses som lyckad då projektgruppen samlade in över 1200 synpunkter vid varje projekt tillfälle och lyckades åtgärda flera av de brister synpunkterna pekade på. Som jag tidigare påpekat gavs brukarna stora möjligheter till

inflytande redan innan synpunkterna samlats in, det hade alltså varit väldigt svårt att misslyckas med brukarmedverkan i projektet.

I Södra Innerstaden intervjuade 80 chefer från stadsdelsförvaltningen under en eftermiddag människor i området vilket gav 500 synpunkter. Många synpunkter kom in under en relativt kort tid men metoden var oerhört resursslösande, varje person fick i genomsnitt in 6,25 synpunkter vilket under en eftermiddag motsvarar 1,5 synpunkter per person och timme. Intervjuer som metod i tidigare redovisade erfarenheter sågs som resurseffektivt men resulterade i synpunkter styrda från experter. I projekt Hej Stadsdel! har metoden varit oerhört resurskrävande.

Problemet med ohörda röster och representativiteten i fallstudien är något som visade intressanta aspekter. I Oxie lade nästan 80 % märke till projektet men utvärderingen visade att bara 30 % av invånarna tyckte att projektet påverkat stadsdelen. I Södra Innerstaden lade mindre än 50 % märke till projektet i Södra Innerstaden samtidigt som 43 % ansåg att det påverkat stadsdelen positivt. Resultatet pekar på två problem; dels har metoderna olika möjligheter att nå ut till invånare i olika stadsdelar, dels har metoderna olika möjligheter för deltagarna i olika stadsdelar att få sin röst hörd. Invånarna i de fyra stadsdelarna skiljer sig markant gällande socioekonomi, utbildningsbakgrund, arbetslöshet, trivsel i skolan med mera. Trots det användes samma metoder i varje delprojekt. Skillnaderna jag pekar på stödjer resonemanget att varje projekt har sina egna förutsättningar och kräver följaktligen sina egna metoder. Ranger och Westerberg (2004) menar att övergången från den representativa demokratin mot en lokal direktdemokrati fördelar rollerna i kommunen. Varje område blir mer lokalt förankrat och en universal rollfördelning går inte att applicera på olika platser. Varje plats kräver sin egen utvärdering.

de Lavals arbetsmetoder som låter brukaren få del av planerarens "hemliga språk" saknas i fallstudien. De tidigare erfarenheterna visar tydligt hur distansen mellan brukare och experter minskar när de får en gemensam begreppsapparat. Negligering av denna metod riskeras att resultera i färre samt mindre brukbar information.

I Boverkets rapport *Hållbar utveckling av städer och tätorter i Sverige – förslag till strategi* (2004) redovisas ett antal förslag som kommunerna bör följa för att uppnå en hållbar utveckling. Fallstudien visar tydligt att Malmö stad fört en relativt bred och trovärdig dialog i en tidig projektfas vilket också var ett av målen i rapporten. Det verkar dock som att Malmö stad behöver utveckla sitt arbete gällande en strategi för kommunikationen med allmänheten i brukarmedverkan. När projektet applicerar samma strategier för dialog på olika platser leder det till klart splittrade resultat. Det blir för mig uppenbart att en strategi som beskriver hur olika metoder attraherar olika information saknas, både på kommunal och på regional nivå. Strategin bör bestå av en sam-

manställande analys av deltagande och av resultat för att lyfta potentiella metoders för- och nackdelar .

Pengar

Som jag förklarat kräver brukarmedverkan generellt resurskrävande metoder för att generera goda resultat. Strukturell brist i brukarmedverkan kan därför komma att kosta kommunen mycket mer än nödvändigt. Hedemora projektet kostade till exempel 335 000 kronor¹² och resulterade i ändrad dragning av några få bussturer, en nyanlag bollplan och upprustning av en badplats.

Projektet Hej Stadsdel! visar att fel val av metod också kan resultera i onödigt höga kostnader. Intervjuerna av ”mannen på gatan” med hjälp av stadsdelschefer visade sig vara en extremt resurskrävande metod. Chefernas löner under intervjuerna ingick inte i projektets totala budget på 900 000:- (Isling, 2009) men betalades från samma penningkälla, kommunen. Baserat på att varje chef lågt räknat kostar 300:- i timmen medförde metoden en kostnad på 96 000:- eller drygt 10 % av projektets totala budget¹³.

Ranger och Westeberg (2004) talar om olika rollers värde. En enskild roll kan uppfattas som meningslös i det ena projektet men avgörande i det andra. Som planerare gäller det att kunna urskilja roll från information. Sammanlänkas begreppen riskerar planeraren att förlora potentiell viktig information. Shirky (2005) åskådliggör samma problem med att peka på spridningen på informationen. Vissa brukare genererar fler synpunkter än andra vilket resulterar i en lång svans av brukare som bara har en synpunkt. Framkallandet, tillvaratagandet och analyserandet av denna information inom brukarmedverkan har hittills kostat stora resurser.

Nya metoder

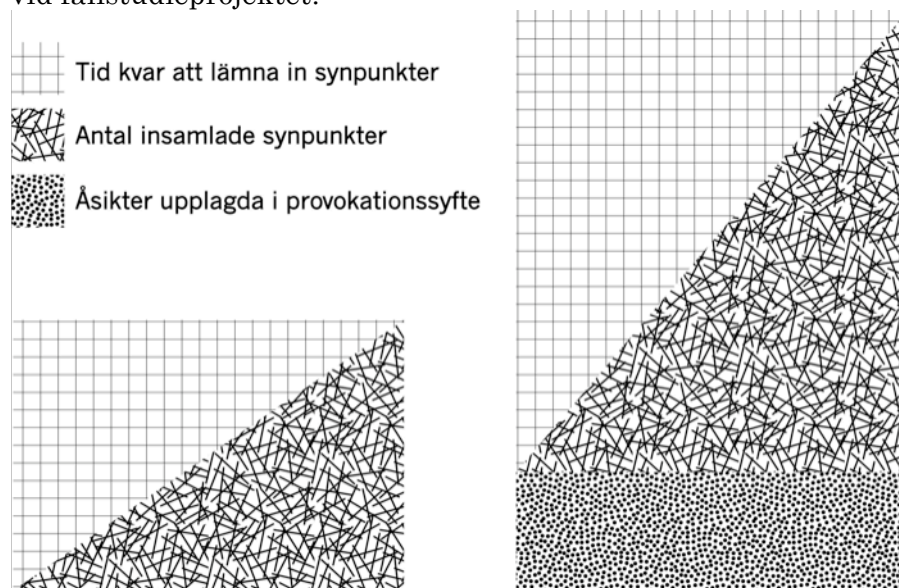
Resultaten från metoden Webben i Hej Stadsdel! visar flera intressanta iakttagelser. Trots att endast 0,5 % - 1 % av invånarna¹⁴ använde sig av metoden bestod synpunkterna från dessa brukare för 20 % av projektets totala synpunkter. Förutom marknadsföring är webben som metod i stort sett resursfri. Brukarna lägger själva upp åsikter och synpunkter på projekthemsidan som i sin tur engagerade andra brukare att dela med sig. En nackdel med metoden är att det krävs upplagda åsikter innan andra brukare kan ta ställning mot de åsikterna. Figur 1 visar antalet synpunkter i förhållande till tiden brukaren har kvar att argumentera mot andras synpunkter. Den högra delen av figuren representerar ett exempel på en utvecklade metod där brukaren redan från dag ett har information, i form av provocerande åsikter, att ge synpunkter på. Den utvecklade metoden har större

¹² Cirka 1 500 000 kronor i dagens penningvärde. (Kungl. Myntkabinettet, 2008)

¹³ Budgeten ingrep, förutom själva aktiviteten att samla in synpunkter, även åtgärder. (Isling, 2009)

¹⁴ Förutsätter att varje e-post skickades från en unik invånare.

potential att frambringa synpunkter än metoden som användes vid fallstudieprojektet.

Figur 1. Hur antal insamlade synpunkter förhåller sig till tiden. Av Johan Folkesson.

Ström (2002) menar att Sverige trots stor tillgång till tekniska hjälpmedel inte uppnår tillräckligt stor brukardeltagande. Detta är skrivet 2002, några år innan bloggandet slog igenom. Bloggandet har lett till att vem som helst kan uttrycka sin åsikt om vad som helst. Bloggarna, som kan behandla oerhört smala ämnen, verkar alltså genom internet hittat ett forum där de äntligen kan få dela med sig av sina åsikter. Det är lätt att undra om det går att använda en liknande teknisk metod för att få ta del av information lika lätt i brukarmedverkan.

Ström (2002) menar i samma stycke som han efterfrågar fler tekniska hjälpmedel paradoxalt nog att den ”nya tekniken” inte får ersätta det fysiska mötet mellan två människor. Idag sker många mötet endast i den virtuella världen. E-post, sociala communities samt bloggar är bara några av de nya mötesplatser som skapats. Mötenas stora fördel är att de är kostnadseffektiva.

Almberg och Paulsson (1988) hävdade att ungdomars uteblivande engagemang i studiecirklar berodde på ointresse. I dagens teknikutvecklade värld kommer en stor del av åsikterna från yngre människor. Kanske har intresset för att delta, besluta och påverka alltid funnits hos ungdomar men de har saknat en metod som passar deras brukargrupp. Metoder som använts i brukarmedverkan har alla varit långa processer; studiecirklar, arbetsböcker och samrådsgrupper. Detta är något som absolut inte kännetecknas av dagens informationsflöde. Bloggar läggs upp från mobiltelefoner, nyheterna som står i morgontidningen publicerades minuter efter händelsen, SMS låter oss hålla kontakten med hjälp av 160 tecken per meddelande och sociala communities som Facebook och Twitter låter användarnas vänner ta del av sitt dagliga liv genom samma 160 tecken.

När internet i mitten av 90-talet utvecklades mot en bredare allmänhet var det få som insåg potentialen med tekniken. Politiker kallade internet för en modefluga som snart skulle gå över och den allmänna användaren, detta var innan bandbredden tillät nedladdning av musik, såg stora möjligheter att leta upp gratis bilder på Pamela Anderson. Jag menar att kommunen fortfarande har en liknande syn på tekniken när det gäller brukarmedverkan. Metoder översätts för att passa tekniken istället för att se teknikens fördelar och utveckla metoderna.

Uppsatsen kommer nu in i det skede där jag borde presentera nya metoder och hur de ska användas i brukarmedverkan. Tyvärr finns det ingen disponerad plats för detta i min kandidatuppsats vilket är lika bra för jag har inga svar. Jag kan bara ge rekommendationer på förslag och hur planerare kan hitta inspiration till utveckling av metoder. Dagens internetjänster som brukar samlas under begreppet Web 2.0 är starkt inriktade på kommunikation, informationsdelning och samarbete mellan användare, tre termer som är centrala i brukarmedverkan. Här finns alltså till synes oändliga källor till inspiration som kan utveckla nya metoder för att få fram brukares synpunkter.

Local Witness, ett företag som utvecklar mjukvara som hjälper människor i krigsdrabbade områden att nå ut i världen med sina vittnesrapporter visar inom vilket vitt fält inspiration kan hämtas. Genom SMS, MMS och e-post knyts användarna tillsammans i en institution som förmedlar bilderna via en karta över krigsområdet.

Slutsats

Brukarmedverkan är en komplex situation där alla aktörer, framförallt planeraren, måste förstå vilka roller som deltar. Planeraren har flera roller men framförallt en ledarroll som kräver lyhördhet och hänsynstagande och som bör sträva mot konsensus.

Planeraren behöver se på brukarmedverkan i två steg. Det första steget behandlar brukarmedverkan generellt. Planeraren måste inse vikten av att brukaren får en roll tidigt i processen. Det är även av största vikt att optimera kommunikationen mellan brukare och experter. Att brukarna lär sig att använda planerarens begreppsapparat har visat sig vara en arbetsmetod som har gett mycket goda resultat. Det andra steget handlar om det specifika projektet. Här gäller det att inse att varje projekt har olika förutsättningar, både platsen och brukaren bör tas i beaktande. Förutsättningarna kräver kunskap i hur metoderna för brukarmedverkan kan appliceras på varje specifikt projekt.

Jag hävdar att det saknas en institution som på ett strukturellt sätt kan avgöra vilka brukare och vilka metoder som krävs för att rätt information ska kunna samlas in till projektet. Utvärdering bör ske så det blir tydligt vilka metoder som var lyckade och vilka metoder som var mindre lyckade. På detta sätt bygger kommu-

nen upp en struktur som genererar ökad kunskap om brukarmedverkan och som kan användas vid nästa projekt.

Jag har även sett brister i hur metoderna använt sig av ”den nya tekniken”. Tekniken har anpassats för metoderna istället för att utveckla metoderna med hjälp av de möjligheter som följer med tekniken.

Rekommendationer

Jag saknar en sammanställning av hur olika metoder i brukarmedverkan når ut till olika brukare. Ett regionalt samarbete mellan kommuner som sammanfattar utvärderingar av brukarmedverkan skulle till exempel utgöra grunden till en sådan sammanställning.

Jag rekommenderar även forskning i hur brukarmedverkan kan utvecklas med hjälp av tekniska lösningar. En plattform som bygger på inspiration av annan teknik som till exempel Web 2.0 borde resultera i många intressanta metoder som går att applicera i samarbetet mellan brukare och planerare.

Referenslista

Tryckta källor

- Adams, D. (1992) *Liftarens guide till galaxen*. Danmark: Nørhaven a/s
- Almberg, C och Paulsson, J. (1988) *Boendeflytande i områdesplanering. Fem exempel*. Stockholm: Modin-Tryck AB
- Boverket. (2004) *Hållbar utveckling av städer och tätorter i Sverige – förslag till strategi*. Karlskrona: Boverket internt
- Byggnadsstyrelsen. (1979) *Brukarmedverkan del 1...om brukarmedverkan vid lokalplanering...* Stockholm: Garnisonstryckeriet
- de Laval, S. (1997) *Planerare och boende i dialog. Metoder för utvärdering*. Akad. Avh. Stockholm: Kungliga Tekniska Högskolan
- Delshammar, T. (2005) *Kommunal parkverksamhet med brukarmedverkan*. Akad. Avh. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet
- Fahlgren, S. (2006) *Urbana utväxter: konsumtionskoncentrat*. Examensarbete. SLU, Alnarp.
- Jarl, M. (2001) *Erfaranheter av ett utbrett brukarinflytande. – En utredning om brukarinflytande i Sverige 2001. I: Ds 2001:34 Ökade möjligheter till brukarinflytande. 45-196*. Stockholm: Elanders Gotab AB.
- Miller et al (1982). *Lokalt inflytande i boende och planering. 1970-talets erfarenheter*. Stockholm: Spångbergs Tryckerier AB
- Möller, T. (1996) *Brukare och klienter i välfärdsstaten*. Stockholm: Gotab
- Patel, R. och Davidsson, B. (1991) *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur
- Plan- och bygglag (1987). Stockholm. (SFS 1987:10)
- Ranger, A. och Westerberg, K. (2004) *Metoder för möten – För ökat deltagande i lokalt förändringsarbete*. Malmö: MCT Malmö Centraltryckeri.
- Schéele, A. (2001) *Stadens byar – stadsdelsförnyelse på brukarnas villkor*. I: Elander, I (red.) *Den motsägelsefulla staden – Vardagsliv och urbana regimer*. 274-299. Lund: Studentlitteratur.

Sorte, GJ. (1981) *Visuellt urskiljbara egenskaper hos föremål i den byggda miljön*. Lund: Sektionen för Arkitektur, Tekniska Fakulteten vid Lunds Universitet. R5:82.

Wallén, G. (1993) *Vetenskapsteori och forskningsmetodik* Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Otryckta källor

Isling, M. (Maria.Sundell-Isling@malmo.se), 2009-03-12. *SV: Frågor angående Hej Stadsdel*. E-post till Johan Folkesson (info@johanfolkesson.com)

Kungl. Myntkabinettet – Statens ekonomiska museum. Räkna ut värdet [online] (2008) Tillgänglig:
<http://www.myntkabinettet.se/r%C3%A4knare.htm> [2009-03-13]

Malmö stad: Projekt Hej Stadsdel. Hemsida. [online] (2009-02-16) Tillgänglig: <http://www.malmo.se/hejstadsdel> [2009-03-02]

Malmö stad (senast uppdaterad 2008-08-21). Åtgärdsprogram Hej Kirseberg. [online] Tillgänglig:
<http://malmo.se/download/18.76b00688114b7562b52800045374/%C3%85tg%C3%A4rdsprogram0710.PDF> [2009-01-27a]

Malmö stad (senast uppdaterad 2008-01-03). Åtgärdsprogram Hej Limhamn-Bunkeflo. [online] Tillgänglig:
http://malmo.se/download/18.365accf7116191cc840800053330/%C3%85tg%C3%A4rdsprogramLB_webb.pdf [2009-01-27b]

Malmö stad (senast uppdaterad 2008-09-17). Åtgärdsprogram Hej Södra Innerstaden. [online] Tillgänglig:
http://malmo.se/download/18.7e45ceb511c52b7cf0780006799/Atgardsprogram_SI.pdf [2009-01-27c]

Malmö stad (senast uppdaterad 2008-02-16). Åtgärdsprogram Hej Södra Innerstaden. [online] Tillgänglig:
<http://malmo.se/download/18.3ce4ae6a11e2a8ab190800046431/%C3%A5tg%C3%A4rdsprogram-oxie.pdf> [2009-03-04]

Shirky, C. Föreläsning. Institutions vs. collaboration [online] (juli 2005) Tillgänglig:
http://www.ted.com/index.php/talks/clay_shirky_on_institutions_versus_collaboration.html [2009-03-03]